

Pariška mirovna konferencija (1919.-1920.): jadransko pitanje i riječka problematika

Parabić, Karlo

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:943843>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
RIJEKA

KARLO PARABIĆ

PARIŠKA MIROVNA KONFERENCIJA (1919 – 1920) -
JADRANSKO PITANJE I RIJEČKA PROBLEMATIKA

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2023.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za filozofiju i povijest

**PARIŠKA MIROVNA KONFERENCIJA (1919 – 1920) -
JADRANSKO PITANJE I RIJEČKA PROBLEMATIKA**
DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij nastavničkog smjera filozofije i povijest

Mentor: Doc. dr. sc. Andrea Roknić Bežanić

Student: Karlo Parabić

JMBAG: 0009084670

Rijeka, rujan 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao rad pod naslovom: “Pariška mirovna konferencija (1919-1920): Jadransko pitanje i Riječka problematika” te da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studenta: Karlo Parabić

Datum: 21. rujan 2023.

Vlastoručni potpis: _____

SAŽETAK

Pariška mirovna konferencija (1919-1920) imala je zadatak uspostave svjetskog mira nakon razornog Prvog svjetskog rata. Na Konferenciji se javlja neočekivan problem koji je stvarao česte sukobe između sudionika i koji je ugrozio uspostavljanje svjetskog mira, a to je bilo Jadransko pitanje. Ovaj rad će se baviti razlozima zašto je Jadransko pitanje postalo nerješivim u Parizu i argumentirati će da su glavni uzroci tome suprotstavljeni interesi sudionika Pariške mirovne konferencije i Riječka problematika. Argumentiranje ovog rada će se temeljiti na analizi zapisa sa Konferencije, na novinskim izdanjima iz 1919. godine i na recentnim knjigama i znanstvenim člancima tako da se ukomponiraju stariji i moderniji zapisi i istraživanja koje imamo o ovoj temi. U suprotstavljenim interesima sudionika konferencije u radu će se posebno izdvojiti predsjednik SAD-a Woodrow Wilson kao zaštitnik interesa Kraljevstva SHS protiv iredentističkih želja Talijana kao jedan od važnijih čimbenika koji su otežavali rješavanje Jadranskog pitanja. Ipak, ovaj rad će argumentirati da je najvažniji čimbenik u ovoj raspravi bila Riječka problematika. Rijeka je stvorila nerješivu problematiku u Parizu zbog svojeg ekonomskog značaja za Europu, zbog etničke podijeljenosti njezinog stanovništva i zbog mnogih političkih faktora koji su se odvijali u gradu za vrijeme Pariške mirovne konferencije. Za dokazivanje teze ovog rada spojiti će se obrađeni suprotstavljeni interesi sudionika Konferencije zajedno sa analizom Riječke problematike u poglavljima koja će obrađivati predložena rješenja za Jadransko pitanje na Pariškoj mirovnoj konferenciji u kojima će se prikazati i dokazati sama nemogućnost dolaska do rješenja na ovo pitanje. Istraživanje ovog rada je učinjeno u svrhu stvaranja novih zaključaka i dodatnog poticanja diskursa o epizodi u povijesti koja već više od sto godina fascinira povjesničare kao i mnoge druge.

Ključne riječi: Rijeka, Jadransko pitanje, Pariška mirovna konferencija, Wilson, samoodređenje

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. JADRANSKO PITANJE: OD LONDONA DO RAPALLA	3
2.1. Prvi svjetski rat	3
2.1.1. Londonski ugovor	4
2.1.2. Sočanska bojišnica	5
2.2. Mirovna konferencija u Parizu	7
2.2.1. Kraljevstvo SHS i obrana Jadrana	10
2.2.2. Krizno stanje u Italiji – zahtjevi za Jadran	11
2.2.3. Stajalište SAD-a i Wilsonova rješenja	16
2.2.4. Stajališta Francuske i Velike Britanije o Jadranskom pitanju	20
2.2.5. Stanje na terenu	21
2.2.6. Prikaz neslaganja Saveznika - prijedlozi rješenja Jadranskog pitanja	23
2.3. Riječka problematika	26
2.3.1. 14 točaka i problem samoodređenja	28
2.3.2. Ekonomsko pitanje Rijeke	30
2.3.3. Broj stanovnika i nasilne promjene	32
2.3.4. Politička zbivanja, vlast u Rijeci i D'Annunzio	35
2.3.5. Prikaz neslaganja – Saveznička rješenja po pitanju Rijeke	40
2.4. Rapallski ugovor	45
3. ZAKLJUČAK	49
POPIS LITERATURE	51

1. UVOD

Uspostavljanje svjetskog mira bio je zadatak mirovne konferencije u Parizu. Nakon najvećeg i najrazornijeg rata u dotadašnjoj povijesti, Velikog (kasnije poznatog kao Prvog svjetskog) rata, države su bile uništene, ekonomije razorene i ogromne količine ljudi mrtve. U Parizu 1919. godine zato nastaje zadatak obnove, uspostave novih granica i stvaranja modernog svijeta koji će biti funkcionalan i slobodan od novih ratova. Najveći problemi konferencije su, naravno, bili po pitanju Njemačke koja je bila glavna poražena država i kojoj se samim time moralo posvetiti najviše pažnje jer su nju zatekle i najrigoroznije kazne. Ipak, na konferenciji u Parizu javio se jedan nov i neočekivan problem, jedno pitanje na koje je ponekad izgledalo nemoguće pronaći pravedan odgovor, a to je Jadransko pitanje.

Jadransko pitanje nakon Prvog svjetskog rata pojam je koji označava skup dvojbi s kojima se suočila međunarodna diplomacija oko sudbine istočne obale Jadranskog mora. Radi se o problemu koji je u nekoj mjeri ugrozio uspostavljanje svjetskog mira zbog suprotstavljenih vanjskopolitičkih stajališta glavnih sudionika konferencije. Ta suprotstavljena stajališta često su dovodila do otvorenih svađa, sukoba i vrijeđanja na konferenciji i samim time se ti sukobi često odražavaju i na druge probleme svjetske politike. Do sad navedeni kontekst Jadranskog pitanja nas dovodi i do istraživačkog pitanja ovog rada: Zašto je Jadransko pitanje postalo jednim od glavnih problema na Pariškoj mirovnoj konferenciji?

Problem raspodjele teritorija Jadrana doveo je do odugovlačenja rada konferencije i odgodio je potpisivanje mirovnih sporazuma s drugim državama. Zašto je taj teritorij stvorio takav problem na Pariškoj mirovnoj konferenciji? U analizi ovog pitanja i u proučavanju tijekom Pariške mirovne konferencije, često se nailazi na rasprave oko Rijeke. Rijeka, nekad važna luka Austro-Ugarske, postala je neočekivan i velik problem u Parizu 1919. i 1920. godine. Ovaj rad iz tog će razloga istražiti kako je došlo do toga te dali je Rijeka stvarno bila glavni razlog i srž problema zbog kojeg se Jadransko pitanje nije moglo riješiti u Parizu. Teza koja će se zastupati, analizirati i braniti u ovome radu je da Jadransko pitanje nije bilo rješivi problem na Mirovnoj konferenciji zbog suprotstavljenih interesa sudionika konferencije i zbog Riječke problematike koja uključuje nastajanje raznih faktora na terenu koji otežavaju stvaranje rješenja kao na primjer, ekonomska ovisnost višebrojnih europskih naroda o određenim Jadranskim teritorijima, probleme s popisima stanovništva, politička istjerivanja građana iz njihovih mjesta stanovanja... Riječka problematika označavala je spor oko Rijeke u kojem su saveznici na Mirovnoj konferenciji često raspravljali oko raznih rješenja, hoće li ona pripasti Italiji, hoće li

pripasti novoj južnoslavenskoj državi¹ ili će postati zasebna država. Cilj je ovog rada dublje analizirati Jadransko pitanje i Riječku problematiku tako da se dođe do odgovora i razumijevanja političkih sukoba na Pariškoj mirovnoj konferenciji koji su ugrozili svjetski mir. U radu će se prije ove analize još dati kontekst događaja prije Mirovne konferencije koji su bitni za ovaj rad, kao i događaja nakon konferencije tako da se može stvoriti koherentni narativ o svim temama rasprave. Na početku rada potrebno je ukazati na kontekst Prvog svjetskog rata, Londonskog ugovora iz 1915. godine i Sočanske bojišnice jer navedene teme direktno utječu na kasnije rasprave u radu, te je kratka analiza istih potrebna za šire razumijevanje teme ovog rada. Rad zaključujem s Rapallskim ugovorom iz 1920. godine kao, pokazat će se privremeno, rješenje Jadranskog pitanja i Riječke problematike. Odabir metodologije za ovaj rad je bio između kronološkog ili tematskog obrađivanja. Iako oba metodološka pristupa imaju svoje prednosti i mane, u radu će se koristiti tematski pristup obradi teme radi lakšeg prikazivanja određenih poanti, iako će to značiti da tijekom događaja u radu neće biti uvijek kronološki naveden.

Poticaj za ovaj rad dolazi iz knjige Ferde Šišića *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu: zbirka akata i dokumenata* iz 1920. godine u kojoj se nalaze razni zapisi s Pariške mirovne konferencije koji nam prenose brojne rasprave između raznih političara o rješenju Jadranskog pitanja i samim time će se ta knjiga koristiti kao jedan od glavnih izvora za ovaj rad. Ferdo Šišić bio je povjesničar i političar koji je sudjelovao kao član izaslanstva Kraljevstva SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu i pritom je prikupio brojne izvorne zapise s konferencije². Zapisi koje nam prenosi Ferdo Šišić daju direktan uvid u pokušaje rješavanja Jadranskog pitanja u Parizu i samim time oni stvaraju savršen temelj za istraživanje ovog rada. Međutim, knjiga Ferde Šišića iz 1920. godine ne može se smatrati jedinim niti dovoljnim izvorom za istraživanje ove teme. Rasprave i istraživanja o Jadranskom pitanju traju više od jednog stoljeća i samim time literatura koja se bavi ovom temom je opsežna, a informacije i narativi su promjenjivi. Razvoj rasprave o Jadranskom pitanju stvara potrebu za analizom starih izvora (kao što je to spomenuta knjiga Ferde Šišića), ali i modernijih izvora koji nam donose nove i relevantne informacije (primjer tome su knjige Dominiquea Kirchnera Reilla *The fiume crisis: Life in the Wake of the Habsburg Empire* iz 2020. godine, Marine Cattaruzzae *Italy and its eastern border, 1866-2016* iz 2017. godine i Margaret MacMillan *Paris, 1919: Six months that changed the world* iz 2003. godine koje su otvorile nova gledišta o ovoj temi). Iz tog će se razloga u radu koristiti brojna sekundarna literatura koja dolazi u formatu knjiga,

¹ U radu kad govorimo o južnoslavenskoj državi ili Južnim Slavenima, tad mislimo na teritorije naseljene pretežito Srbima, Hrvatima i Slovencima (npr. teritorij Kraljevstva SHS) i referiramo se na ta tri naroda.

² Ferdo Šišić, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.

znanstvenih članaka ili internetski stranica i one će se ukomponirati s informacijama koje dobivamo iz starije literature u svrhu boljeg shvaćanja teme ovog rada, traženja odgovora na postavljena pitanja i dokazivanja ili opovrgavanja teze ovog rada. Sva sekundarna literatura bavi se raznim raspravama koje se dotiču Jadranskog pitanja i Riječke problematike, a uz njih ćemo još raspravu na nekoliko mjesta dopuniti s citatima iz novinskih članaka (*Jutarnji list, Riječ SHS i Primorske novosti*) koji su izlazili na hrvatskome jeziku i pratili Riječku problematiku na tjednoj bazi tako da upotpunimo analizu u ovome radu i dođemo do odgovora na pitanje kako i zašto su Jadransko pitanje i Riječka problematika postali nerješiva pitanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji!

2. JADRANSKO PITANJE: OD LONDONA DO RAPALLA

2.1. Prvi svjetski rat

Prvi svjetski rat možemo okarakterizirati kao jedan od najvećih i najvažnijih događaja u ljudskoj povijesti. Započeo je 28. srpnja 1914. godine i ratovanje je trajalo do 11. studenog 1918. godine (određeni sukobi i neriješena pitanja se nastavljaju na mirovnim pregovorima pa i nakon njih). Povod ratu je ubojstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda od strane Gavrila Principa³, time činom rat započinju Austro-Ugarska i Srbija i nakon toga se uključuju razne države te se sukob širi na globalnu razinu. Ovaj rad neće se detaljno baviti događajima Prvog svjetskog rata, ali je potrebno spomenuti sudionike rata za razumijevanje sudionika Pariške mirovne konferencije i njihove uloge na istoj. Na jednoj strani bili su Njemačka, Austro-Ugarska i Osmansko Carstvo (savez Centralnih sila) i oni ratuju protiv Antante (Saveznih sila) koje uključuju Francusku, Veliku Britaniju, Japan i od 1915. godine, Italiju⁴. Prvi svjetski rat okarakteriziran je ciljevima širenja teritorija, uspostavljanja kolonija i stvaranja premoći u određenim dijelovima svijeta. Dakle, većina sudionika ratuje da obrani svoju interesnu sferu ili da ju proširi. Jedna takva želja proširenja je ona Kraljevine Italije. Jedan od glavnih ciljeva vanjske politike Italije je da se pridruži krugu velikih svjetskih sila kao što su u tome trenutku bile, na primjer, Velika Britanija i Njemačko Carstvo. Kako to Italija (točnije talijanski političari) može učiniti? Vrlo jednostavan način jest proširivanje njezinog teritorija čime se ujedno ojačava njezina ekonomija i politička moć. Politika pripajanja i širenja teritorija Italije na Jadranu naziva se iredentizam. Iredentizam u Italiji označavao je borbu za oslobađanje i pripajanje „talijanskih“ teritorija koji su se nalazili izvan njihovih granica (posebice u Austro-

³ Dennis E. Showalter i John Graham Royde-Smith, *World War I - 1914–1918*.

⁴ Dennis E. Showalter i John Graham Royde-Smith, *World War I - 1914–1918*.

Ugarskoj) sa svrhom da dođu do ujedinjenje talijanskog naroda i teritorija⁵. Italija je na početku Prvog svjetskog rata bila neutralna, kalkulirajući gdje može izvući najviše koristi i razmatrajući koji od suprotstavljenih saveza joj može najviše ponuditi. Austro-Ugarska i Italija bili su saveznici prije Prvog svjetskog rata i na početku rata Austro-Ugarska Italiji nudi razne teritorije u Africi i na Sredozemlju, ali Italija nije bila previše zadovoljna tom ponudom pa ostaju neutralni na početku rata⁶. Svaki saveznik u ratu ovakvih razmjera je koristan pa Italija dobiva ponude teritorija i od Centralnih sila i od Antante, ali samo jedan od tih saveza je mogao pridobiti Italiju s boljom ponudom i u ovome slučaju to je bila Antanta kroz ugovor koji danas poznajemo kao Londonski ugovor iz 1915. godine⁷.

2.1.1. Londonski ugovor

Sklapanjem Londonskog ugovora 1915. godine Italija pristaje na ulazak u Prvi svjetski rat kao saveznik Antante, a u zamjenu dobiva velika teritorijalna obećanja. Londonski ugovor tajno je potpisan 25. travnja 1915. godine⁸. Antanta je Italiji ovim ugovorom obećavala Trentino, Tirol, Trst, Goricu, Gradišku, Istru do Kvarnera, istarske otoke Cres i Lošinj i druge manje otoke. Uz to će dobiti Dalmaciju i sve sjeverne i zapadne otoke Dalmacije. Austro-Ugarskoj (i budućem Kraljevstvu SHS) tako ostaje sva obala na Jadranu koja se nalazi između Istre i Dalmacije uključujući Rijeku. U Londonskome ugovoru još se navode drugi teritoriji koje će dobiti poput Albanije, dijelova Male Azije, te dodatna prava na kolonije u Africi⁹. Dakle, Italija bi ovim ugovorom postala najveća sila Jadrana i njezina teritorijalna proširenja bi ju učinila onime što Italija već desetljećima želi, jednom od glavnih svjetskih sila. Uz to, Italija ovim proširenjem dobiva u svoju državu i velik broj novog stanovništva koji mogu raditi i doprinositi ekonomiji. Na tisuće stanovnika koji dolazi s teritorijem obećanim Italiji čine „Talijani“, ali isto tako na tim teritorijima ima oko 800 tisuća stanovnika južnoslavenskog porijekla¹⁰. Ipak, najbitniji razlog zašto je ovo teritorijalno proširenje važno za Italiju je taj da će ono u velikoj mjeri oslabiti talijanskog neprijatelja i susjeda, Austro-Ugarsku monarhiju. Austro-Ugarska bi ovim ugovorom izgubila velik pomorski teritorij i više ne bi bila trgovačka niti vojna prijetnja Italiji.

⁵ Dragovan Šepić, *Talijanski iredentizam na Jadranu*, str. 5.

⁶ Danijel Tatić, *Prvi svjetski rat: talijansko bojište*, str. 12.

Kao razlog talijanske neutralnosti još možemo dodati i nezadovoljstvo Italije s aneksijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, kao i talijansko smatranje da je Trojni Savez (između Njemačke, Austro-Ugarske i Italije) neprirodan zbog čega nisu ni imali veliku odanost prema njemu.

⁷ Dennis E. Showalter i John Graham Royde-Smith, *World War I - 1914–1918*.

⁸ Štefan Štivičić, *Londonski ugovor – problemi ratne i poslijeratne diplomacije*, str. 130.

⁹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 6-9.

¹⁰ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 96.

Ovdje treba ukratko spomenuti da su identifikacije u Dalmaciji bile kompliciranije od dihotomije Hrvati-Talijani zbog šireg razmjera etničkih i religijskih skupina koje su tamo živjele u navedenom razdoblju.

Italija bi ostvarila sigurnost svojih granica s Austro-Ugarskom te potpunu dominaciju nad Jadranom u vojnom i ekonomskom smislu. Izgleda da je dobit Italije iz Londonskog ugovora ogromna, zato su i same talijanske vlasti procijenile da je ta dobit vrijedna mnogih talijanskih života i da su ova teritorijalna proširenja vrijedna da se za njih ide u rat. Ono što je ovdje bitno spomenuti jest da je Londonski ugovor bio tajna. Teritorijalna obećanja koja su njime data Italiji nisu javno objavljena i samim time Austro-Ugarska nije službeno bila obaviještena o tome što su sile Antante obećale Italiji u slučaju pobjede. Pregovore za teritorijalne dobitke Italije predvodio je talijanski ministar vanjskih poslova Sidney Sonnino i on se posebno zalagao da Londonski ugovor ostane tajan jer bi u slučaju njegovog otkrivanja Centralne sile mogle napasti Italiju prije nego bi ona bila spremna za rat¹¹. Ovaj ugovor će kasnije postati jedan od glavnih kamena spoticanja na poslijeratnoj Mirovnoj konferenciji baš zbog toga što je bio tajno sklopljen i jer se njime obećalo Italiji više nego što se je moglo opravdati valjanim razlozima. Nakon sklapanja ugovora, Italija je bila odlučna krenuti u rat na strani Antante te je njezina zadaća bila pomoći kroz otvaranje nove bojišnice protiv Centralnih sila. Austro-Ugarska je vojska sredinom 1915. godine bila podijeljena na više bojišnica protiv sila Antante i sada je morala otvoriti još jednu bojišnicu te razdijeliti svoju vojsku na nove dijelove. Italija napada, a Austro-Ugarska obranu slaže u Trentinu i na području rijeke Soče (tal. Isonzo) i time se otvara nova bojišnica u Prvome svjetskome ratu.

2.1.2. Sočanska bojišnica

Bojišnica na rijeci Soči bila je obilježena s dvijema stvarima: teško prohodnim terenom i lošim taktikama ratovanja od strane Talijana. Sočanska bojišnica bila je brdovito područje koje u vrijeme 1915. godine ima gole vrhove, puno krša, ona je bez pitke vode s teškim vjetrom i ekstremnim uvjetima u zimskim kao i u ljetnim vremenima¹². Austro-Ugarska vojska izračunala je da je to najbolje mjesto obrane za napade od strane Italije pošto se teren može na jako dobar način iskoristiti kao jedan od faktora obrambenog ratovanja. Austro-Ugarski vojnici mogli su svoju obranu postaviti na vrhu brda, uspostaviti rovove iz kojih će braniti napade Talijana koji moraju dolaziti iz podnožja brdovitog područja. Talijanski vojnici imali su jako težak zadatak jer napadaju kroz uspon na brda gdje moraju sa sobom nositi naoružanje, prolaziti kroz zamke, bombe, rovove i protivničku artiljeriju, a sve po vremenu koje je užasno vruće po ljeti i ekstremno hladno po zimi. Ipak, Talijani su imali puno više vojnika od Austro-Ugarske na ovoj bojišnici iz razloga što je Austro-Ugarska razdijeljena između ratovanja s Antantom na

¹¹ Ante Gverić, *Jadransko pitanje od početka Prvog svjetskog rata do Londonskog ugovora (srpanj 1914. – travanj 1915.) u svjetlu talijanske vanjske politike*, str. 458.

¹² John Macdonald i Željko Cimprič, *Kampanja Caporetto i Soča*, str. 16.

drugim bojišnicama. Plan Italije bio je probiti sočansku bojišnicu i time bi njihova vojska imala otvoren put do Beča i Budimpešte¹³. Italija je imala ključ za proboj u središte Austro-Ugarske i u tome slučaju bi proboj do Beča i Budimpešte označio nužnost povlačenja Austro-Ugarske vojske iz ostalih bojišnica u Prvome svjetskome ratu i olakšao ratovanje za vojnike Antante.

Antanta je smatrala da nadmoć u broju vojnika treba omogućiti talijansku prevlast na ovoj bojišnici. Ipak, kroz nekoliko mjeseci i godina doći će do izražaja da kvantiteta u ovome slučaju nije bolja od kvalitete. Razlog zašto je ova bojišnica jako bitna za kasnije pitanje Pariške mirovne konferencije je taj da se u Austro-Ugarskoj vojsci nalazi velik broj vojnika koji su hrvatske i slovenske nacionalnosti. Taktika Austro-Ugarske vojske bila je da uz dobru pripremu, logistiku i visok borbeni moral nadjačaju brojno jačeg protivnika. Navedena se taktika iskazala uspješnom iz razloga što su vojnici koji dolaze s područja pretežito naseljenim Hrvatima, kao na primjer iz Dalmacije, žestoko branili napade Talijana jer su znali da eventualno probijanje ove bojišnice može označiti i talijansko zauzimanje njihovih rodni teritorija. Na sočanskoj bojišnici ta se borba vodi puškama, a kasnije će se na Mirovnoj konferenciji boriti kroz politička argumentiranja i rasprave. Ovdje treba spomenuti i talijanskog zapovjednika vojske Luigija Cardonu kojeg povijest poznaje kao tvrdoglavog, bahatog i nedoraslog zadatku kojeg je imao na ovoj bojišnici jer se njegove taktike napada zasnivaju na bombardiranju i pješačkim navalama koje su uglavnom završavale smrću talijanskih vojnika u strojничkoj paljbi od strane Austro-Ugarske vojske¹⁴ i samim time su talijanski gubici vojnika bili ogromni u spomenutim sukobima. Porazi talijanske vojske na sočanskoj bojišnici bili su veliki i Italija se pokazala kao saveznik koji nije ispunio očekivanja koja je Antanta imala od nje prije rata. Dakle, ovdje možemo uočiti stvaranje ogromnog neprijateljstva koje Talijani mogu imati prema Austro-Ugarskoj i Južnim Slavenima, a ulogu u tome ima i ratna propaganda koja može demonizirati Austro-Ugarske vojnike. Talijanski vojnici masovno su ginuli u Prvome svjetskome ratu (preko milijun ubijenih talijanskih vojnika¹⁵) od strane Austro-Ugarske vojske i pokazali su pred svijetom nesposobnost za pobjeđivanje u sukobu gdje su bili brojčani nadmoćni nad protivnikom¹⁶. Ipak, krajem 1918. godine vodstvo austro-ugarske vojske počinje se raspadati i to daje priliku talijanskim vojnicima da napadnu te ostvare prevlast na bojišnici kroz zauzimanje dijelova teritorija Austro-Ugarske prije završetka rata¹⁷. Austro-Ugarska i

¹³ John Macdonald i Željko Cimprič, *Kampanja Caporetto i Soča*, str. 9.

¹⁴ Danijel Tatić, *Prvi svjetski rat: talijansko bojište*, str. 245-250.

¹⁵ John Macdonald i Željko Cimprič, *Kampanja Caporetto i Soča*, str. 185.

¹⁶ Najveći poraz Italije u Prvom svjetskome ratu dolazi od Austro-Ugarske vojske u bitci kod Kobarida krajem 1917. godine. U toj bitci je preko 300 tisuća Talijana zarobljeno ili ubijeno.

¹⁷ John Macdonald i Željko Cimprič, *Kampanja Caporetto i Soča*, str. 183.

Italija potpisuju mir u Villi Giusti (Padova) 3. studenog 1918. godine i nakon toga kreće okupacija austro-ugarskih teritorija na koje Talijani imaju pretenzije¹⁸. Dakle, iako je sočanska bojišnica bila katastrofalna za Italiju sve do 1918. godine, Austro-Ugarsku je natjerana na potpisivanje mira zbog mnogobrojnih poraza pa Italija iz ovog rata izlazi kao pobjednik, a Austro-Ugarska kao gubitnik. Iako su talijanski političari nakon pobjede u ratu očekivali ispunjenje Londonskog ugovora, to se nije dogodilo i Italija će na Mirovnoj konferenciji morati voditi pregovore za svoj teritorij protiv novostvorene države, Kraljevstva SHS koje će se sastojati od Kraljevine Srbije koja je bila na pobjedničkoj strani u Prvome svjetskome ratu i zemalja naseljenim Hrvatima i Slovencima koje su kao dio Austro-Ugarske bile na poraženoj strani u ratu.

2.2. Mirovna konferencija u Parizu

Prvi svjetski rat završava krajem 1918. godine i on je do toga trenutka bio najdestruktivniji sukob u ljudskoj povijesti koji je ostavio svijet u ruševinama. Posljedice ovog sukoba su bile uništenje svjetskih gospodarstva, razaranje zemlje te deseci milijuna ljudi mrtvih, ranjenih ili nestalih. Zadatak obnove svijeta razorenog Prvim svjetskim ratom dobila je nekolicina ljudi koja se sastala u Parizu u sklopu Pariške mirovne konferencije. Konferencija u Parizu je započela 18. siječnja 1919. godine i trajala je sve do 21. siječnja 1920. godine¹⁹. Zadatak ove Mirovne konferencije bio je ogroman i od nje se očekivalo da ostvari diplomatski kraj Prvome svjetskome ratu i samim time uspostavi nove granice između država, da osigura političku ravnotežu u svijetu, da obnovi normalan tijek svjetske trgovine i da stvore situaciju u kojoj se državne ekonomije mogu početi oporavljati. Mirovna konferencija uglavnom je bila vođena od „velike četvorke“ koju su sačinjavali predstavnici Sjedinjenih Američkih Država (predsjednik Woodrow Wilson), Velike Britanije (premijer Lloyd George), Francuske (premijer Georges Clemenceau) i Italije (premijer Vittorio Orlando)²⁰. Velika četvorka imala je zadatak uspostavljanja sporazuma za sve poražene u Prvome svjetskome ratu i samim time uspostavljanja pravednog svjetskog poretka i mira. Zanimljivost je da na konferenciji nisu uglavnom sudjelovale poražene države. Sporazume su pripremali pobjednici, a poraženi su ih bili primorani potpisati. Ipak, raspadom Austro-Ugarske dolazi do stvaranja novih država od naroda koji su bili poraženi u ratu, ali su mogli sudjelovati na strani pobjednika na Pariškoj

¹⁸ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 91.

¹⁹ Vincent Laniol, *The Paris Peace Conference (1919)*, Digital Encyclopedia of European History.

²⁰ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 351.

mirovnoj konferenciji, a među njima su Česi (sa Slovacima stvaraju Čehoslovačku), Slovenci i Hrvati (sa Srbima stvaraju Kraljevstvo SHS).

Austro-Ugarska država se raspala nakon poraza u Prvome svjetskome ratu kroz akt koji objavljuje Hrvatski sabor 29. listopada 1918. godine kada proglašava prekid svih državno-pravnih veza s Austro-Ugarskom i nakon toga donosi odluku o ujedinjenju hrvatskih zemlja te njihovu ulasku u novostvorenu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba – Državu SHS. Ipak, ta država opstaje samo mjesec dana i 1. prosinca 1918. godine ujedinjuje se sa Srbijom i Crnom Gorom u novu državu – Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (još poznatom kao Kraljevstvo SHS ili kao prva Jugoslavija²¹). Ovim postupkom konačno dolazi do ujedinjenja određenih južnoslavenskih naroda o čemu se dugo raspravljalo na balkanskome području, ali ujedinjenje rezultira i s mogućnošću pregovora o budućim granicama na Jadranskoj obali. Hrvati, kao poraženi narod koji je ratovao protiv Antante na strani Austro-Ugarske, ne bi imali veliku moć pregovora oko toga koliko će teritorija naseljeno njima biti izgubljeno u mirovnim pregovorima. S druge strane, Srbija je ratovala na strani Antante cijeli rat, izgubila jako velik broj vojnika za cilj konačne pobjede u ratu i stekla pravo pregovarati za obalu te nije željela izgubiti važan dio novoosnovane države. Italija je, naravno, pretpostavila da će nakon rata dobiti ono što joj je bilo obećano Londonskim ugovorom, ali ta želja joj nije bila ispunjena (zbog novih politika Woodrowa Wilsona i nastanka Kraljevstva SHS) te je morala ući u pregovore oko Jadranske obale. Predstavnici Kraljevstva SHS na konferenciji bili su Nikola Pašić (vođa srpske radikalne stranke) i Ante Trumbić (ministar vanjskih poslova Kraljevstva SHS). Njihovi glavni protivnici na konferenciji su Talijani Vittorio Orlando (talijanski premijer) i Sidney Sonnino (talijanski ministar vanjskih poslova)²². Svi navedeni sudionici Pariške mirovne konferencije morali su prihvatiti Wilsonovu politiku i uputstva za provođenje konferencije. Jedna od glavnih politika Wilsona bila je politika samoodređenja naroda koja u globalu znači da svaki narod ima pravo na samoupravu (eng. self-government). Wilson je kao predsjednik SAD-a bio jedini član velike četvorke na konferenciji koji dolazi izvan Europe i koji nema nikakvih teritorijalnih potraživanja na konferenciji tako da se je njega smatralo neutralnim i samim time je njegova prisutnost bila potrebna kao svojevrsan arbitar koji može objektivno zaključivati o spornim pitanjima. Wilson je bio protiv tajnih ugovora i smatrao je da oni ne bi trebali imati nikakav značaj na ovoj konferenciji jer su tajni ugovori upravo razlog zbog kojeg je i došlo do rata, a glavni argument koji je Italija imala za dobivanje velikog

²¹ Marjan Diklić, *Zadar i Rapalski ugovor*, str. 227.

²² Alberto Becherelli, *Yugoslav-Italian Relations And The Adriatic Issue In Late 1918 and Early 1919*, str. 2.

teritorija na Jadranu upravo je bio tajni ugovor iz Londona. Iz tog je razloga Kraljevstvo SHS ponudilo Wilsonu da bude arbitar u njihovu sporu s Italijom²³. Bio je to strateški potez jer su svi bili svjesni da bi Wilson samo odbacio Londonski ugovor i većinu spornog teritorija bi ostavio u prostoru Kraljevstva SHS zbog većinskog južnoslavenskog stanovništva koje obitava na tim teritorijima. Ipak, da bi Wilson bio arbitar za teritorijalne probleme Kraljevstva SHS i Italije, obje strane trebaju pristati na to, a Italija to odbija. Sonnino je na konferenciji 19. travnja izveo stajalište koje ima Italija, a to je da se provede Londonski ugovor i da se uz njega još Italiji preda grad Rijeka. Imao je i opravdanja za to: Italija je izgubila velik broj svojih vojnika u ratu za „oslobodjenje“ teritorija za koje oni smatraju da su talijanski i koji su im obećani u Londonskome ugovoru, Rijeka je naseljena s velikim brojem Talijana (49% stanovnika Rijeke govori talijanski prema popisu iz 1910. godine²⁴) i to stanovništvo želi pripojenje s Italijom, Dalmacija je povezana s Italijom kroz strateške i povijesne veze, a sav taj teritorij bitan je za obranu i sigurnost talijanskog naroda²⁵. Wilson je, naravno, odbio ovakav prijedlog i 24. travnja 1919. godine izjavio da ovakvo trgovanje prostorom ide na štetu članice Lige naroda, a ne Austro-Ugarske kako je to prvotno bilo zamišljeno te bi oduzimanje Rijeke oštetilo novonastalu državu Južnih Slavena kao i druge narode koji ovise od riječke luke poput Mađara i Čehoslovaka²⁶. Wilson od Italije traži razum, pravednost i prijateljstvo, a ne samo promicanje njihovih nacionalnih i vanjskopolitičkih ciljeva. Prikaz ove rasprave između Wilsona i Italije nam već daje sliku kakav sukob će se na konferenciji voditi sve do njezinog završetka. Italija neće htjeti odustati od svojih potraživanja, Wilson im neće htjeti dopustiti da se oni proširuju na štetu drugih jer to ide protiv njegove ideologije koju provodi na Pariškoj mirovnoj konferenciji, a to je ideologija koja se temelji na pravednosti i ravnopravnosti. Ovdje je još bitno ukratko spomenuti što je maloprije navedena Liga naroda bila.

Liga naroda savez je osmišljen od predsjednika Wilsona u kojem će se nalaziti vodeće svjetske sile i čija će uloga biti kontrola svjetske politike tako da više ne dođe do novog Velikog rata, a na čelu te lige bi naravno bio SAD koji samim time ostaje uključen u europske poslove što bi i rezultiralo krajem politike izolacije koju su toliko dugo imali. Dakle, taj savez, u kojem bi se prvotno nalazile Italija, SAD, Francuska, Velika Britanija i Japan²⁷ bio bi mirovna organizacija koja se bavi mnogim problemima svjetske politike, među kojima su i teritorijalni problemi kakve možemo vidjeti između Italije i Kraljevstva SHS. Nakon uvoda u početak

²³ Isto.

²⁴ Dominique Kirchner Reill, *The fume crisis*, str. 147.

²⁵ Alberto Becherelli, *Yugoslav-Italian Relations And The Adriatic Issue In Late 1918 and Early 1919*, str. 3.

²⁶ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 29-32.

²⁷ Sterling J. Kernek, *Woodrow Wilson and National Self-Determination along Italy's Frontier*, str. 248.

Mirovne konferencije i njezine probleme, u nastavu rada slijedi rasprava o Jadranskom pitanju i Riječkoj problematici. Pitanje na koji način će biti raspodijeljeni teritorij između Italije i Kraljevstva SHS bilo je ekstremno zahtjevno za riješiti jer je svaki sudionik konferencije imao svoju ideju i predrasude kako će se ovome pitanju pristupati. Zašto je do toga rješenja bilo tako teško doći može se razumjeti kroz analizu stajališta pet glavnih aktera za ovo pitanje (Kraljevstvo SHS, Italija, SAD, Francuska i Velika Britanija). Sljedeće u radu treba objasniti kako i zašto je ova rasprava postala toliko nerješivom krećući od analize stajališta Kraljevstva SHS.

2.2.1. Kraljevstvo SHS i obrana Jadrana

Prvi dio pregovora za Jadransko pitanje i država koju trebamo analizirati u ovoj raspravi je Kraljevstvo SHS. Zahtjeve Kraljevstva SHS možemo vrlo lako objasniti. Želja im je pridobiti i obraniti teritorije za koji smatraju da treba biti njihovi na temelju principa samoodređenja (teritoriji naseljeni Srbima, Hrvatima i Slovencima koji se žele nalaziti unutar Kraljevstva SHS) ili na temelju povijesnih prava. Dakle, obrana Dalmacije, Istre i Rijeke kao i otoka koje ti teritoriji uključuju. Ipak, predstavnici Kraljevstva SHS bili su svjesni da kompromisi trebaju biti stvarani i da će se morati odreći dijela teritorija jer su Hrvati i Slovenci ratovali na strani gubitnika (Austro-Ugarske) u Prvom svjetskom ratu, a Italija je proizašla iz rata kao pobjednik. Uz to, Italija ulazi u veliku četvorku na Mirovnoj konferenciji i najbitnije, broj talijanskog stanovništva na određenim teritorijima na koje pretendira Kraljevstvo SHS je velik (to će se analizirati kasnije u radu).

K tome, od početka rata dio slovenskih, hrvatskih i srpskih političara iz Austro-Ugarske stao je uz sile Antante. Za zaštitu zemalja naseljenih Južnim Slavenima u Austro-Ugarskoj i njihovo ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom se za vrijeme rata borio Jugoslavenski odbor koji se sastojao od hrvatskih, srpskih i slovenskih političkih emigranata u Londonu. Predsjednik tog odbora bio je Ante Trumbić koji je želio od Antante dobiti priznanje prava Hrvatima, Srbima i Slovencima na ujedinjenje u zajedničku državu, a on je isto tako vodio i pregovore o mogućoj granici te države s Italijom jer je odboru bio poznat tajno sklopljeni Londonski ugovor iz 1915. godine²⁸. Italija se uglavnom protivila stvaranju te nove države jer joj ona može ugroziti interese na Jadranu pa je Trumbić bio prisiljen raditi određene teritorijalne ustupke Italiji za državno priznanje. Pri kraju rata su Ante Trumbić i Andrea Torre (predstavnik talijanskog odbora za teritorijalne pregovore 1918. godine) sklopili dogovor, 7. ožujka 1918. godine, u kojem je

²⁸ Branka Boban, *Stavovi hrvatske političke elite prema stvaranju jugoslavenske države*, str. 21-22.

postignut sporazum da će interes Italije biti ujedinjenje i priznanje nove države Južnih Slavena, a da će zauzvrat cilj Južnih Slavena biti da Italija postigne svoje ujedinjenje što ustvari znači da će obje strane u pregovorima raditi kompromise na načelima prijateljskih odnosa²⁹. Usprkos dobrosusjedskim prijedlozima između Trumbića i Torrea, pregovori Kraljevstva SHS i Italije postali su sve samo ne prijateljski na Mirovnoj konferenciji. Italija je počela tražiti previše, a Kraljevstvo SHS zauzvrat skoro ništa nije htjelo predati. Trumbić je uvidio da podrška od strane SAD-a znači da velik dio obale može biti zadržan, a plan je bio da se to učini kroz pozivanje na načelo samoodređenja naroda koje uvodi Wilson. Trumbić zato na početku konferencije, 18. veljače 1919. godine ima izlaganje pred vijećem vodećih ljudi u kojem on iznosi zašto se čitava obala Jadrana ne bi trebala prepustiti Italiji. On svoje argumente iznosi u sljedećim točkama: cijela istočna obala Jadrana većinski je slavenska osim u određenim gradovima kao Zadar, Trst i Rijeka jer je u njima potiskivan slavenski element, a tamo se nalazi i talijanska administracija pa su možda i brojevi stanovništva lažirani. Uz to, cijela obala ekonomski je ovisna o svojoj prirodnoj okolini (o Kraljevstvu SHS), a ti „talijanski“ gradovi su željeznički povezani sa Kraljevstvom SHS. Dakle, odvajanje pojedinih gradova i teritorija od SHS bila bi ekonomska propast za te teritorije kao i za Kraljevstvo SHS iz razloga što su međuovisni preko trgovine, željezničkih puteva, trgovačkih luka, a k tome bi se Italiji predalo velik broj slavenskog stanovništva³⁰. Trumbić u ovome govoru ustvari prikazuje znakove nepopuštanja prema Italiji i samim time bi Kraljevstvo SHS dobilo Dalmaciju, Istru i Rijeku. Argumenti Trumbića ovdje su usklađeni s Wilsonovim ciljevima na konferenciji koji tvrde da svaki narod treba imati slobodu i omogućen ekonomski razvitak (prema Trumbiću to nije moguće uz predavanje teritorija) kao što i svaki narod ima pravo na samoodređenje (ako je jadranski teritorij većinom slavenski, tad narod ima pravo biti u Kraljevstvu SHS). Ipak, s velikim dijelom ovih točaka Italija se nije složila. Kako je Kraljevstvo SHS imalo stajalište zauzimanja čim većeg teritorija, Italija će odgovoriti na jednak način.

2.2.2. Krizno stanje u Italiji – zahtjevi za Jadran

Sljedeći element koji u ovoj raspravi treba proučiti nepopustljiva je politika Italije. Italija kao jedna od četiri glavne sile na konferenciji ima jednu od vodećih riječi i samim time veliku pregovaračku moć. Ono na što je ovdje bitno skrenuti pozornost je da kod sklapanja svakog mirovnog sporazuma sve velike sile trebaju biti u slaganju oko njegovog sadržaja inače on gubi na svojem legitimitetu. Dakle, ako Italija odluči odustati od mirovne konferencije jer njezini

²⁹ Branka Boban, *Stavovi hrvatske političke elite prema stvaranju jugoslavenske države*, str. 51.

³⁰ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 23-27.

zahtjevi nisu zadovoljeni, tad cijela konferencija može pasti u krizu jer se na odobrenju velikih sila planira uspostaviti novi svjetski poredak i mir. Ipak, Italija ne može samo tako odustati od konferencije zbog jednog razloga, a to je da njezina vlast i narod žele pravedne granice Italije za koje smatraju da su ih zaslužili za vrijeme rata. Kad spojimo sve dosad navedeno, na Mirovnoj konferenciji dobivamo slučaj ponavljajućih događaja koji simplificirano objašnjeno idu sljedećim tijekom: Italija želi određeni teritorij, drugi članovi konferencije ne pristaju na njihove zahtjeve, Italija prijeti odlaskom s konferencije, Italija ne može izaći iz konferencije jer se ne želi odustati od teritorija za koji smatraju da je pravedno njihov, a ni Saveznici to ne mogu dopustiti pa Italija opet daje svoje argumente zašto treba dobiti teritorij koji želi, članovi konferencije to ne mogu dopustiti i tako u krug. Zašto su talijanski predstavnici bili primorani da budu nepopustljivi na konferenciji i kako se Italija našla u toj situaciji? Da dobijemo potrebne odgovore, prvo treba spomenuti i analizirati nekoliko bitnih faktora: teritorijalne težnje Italije iz 19. stoljeća, pogodnost istočno Jadranske obale, državna dugovanja nakon Prvog svjetskog rata i građanske nemire. Ova su četiri faktora Italiju kao i njezine predstavnike stavili pred tešku situaciju na konferenciji, situaciju zbog koje su ugrožavali stvaranje svjetskog mira.

Krenimo od analize prvog faktora, a to je plan talijanske unifikacije iz 19. stoljeća. Italija svoju teritorijalnu unifikaciju ima 1860-ih godina, ali ona tad nije bila u potpunosti završena jer se još velik broj Talijana nalazio van granica njihovog kraljevstva³¹. Bitno je ovdje imati na umu da je Italija tek ušla u Prvi svjetski rat na strani Antante kad im je sav željeni teritorij bio obećan Londonskim ugovorom, a takvo teritorijalno obećanje joj Austro-Ugarska nije mogla dati. Italiji nije bilo bitno tko je pobjednik u ratu, jedino joj je bilo bitno da dobije ono što su Talijani smatrali da je njihovo, a to je onaj dio teritorija koji im je bitan za unifikaciju talijanskog naroda. Uz to, iako su osvojili Libiju 1911. godine, Italija još nosi sramotu njihove vanjske politike iz nedavne povijesti gdje su željeli razviti i proširiti svoj ekonomski status u svijetu, a bili su sramotno poraženi u pokušaju osvajanja Etiopije 1896. godine³² koja nije bila ni blizu Italiji po vojnoj razvijenost. Dakle, Italija je željela postati velika svjetska sila i ekonomski se razvijati kao druge kolonijalne sile poput Velike Britanije i Francuske, ali ona to nije uspijevala. Dugoročna želja za razvojem i proširivanjem Italije samo stvara dodatan pritisak na Orlanda i Sonnina koji predstavljaju Italiju i njezine interese u Parizu. Ovdje je još bitno spomenuti da

³¹ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 360.

³² Isto.

Italija nije priznavala Kraljevstvo SHS pa samim time nije ni brinula o posljedicama koje bi njezino teritorijalno proširivanje moglo imati na novoosnovanu južnoslavensku državu.

Također važan čimbenik koji treba proučiti u razumijevanju talijanske situacije na Mirovnoj konferenciji istočni je Jadranski teritorij. Velik broj Talijana živi na određenim područjima istočno jadranske obale, ali pitamo se postoji li još neki razlog zašto se želi obala istočnog Jadrana, razlog koja ide dalje od pukog ujedinjenja naroda i ekonomskog dobitka? Bitni faktori ovdje su preglednost mora i otočna obrana. Sa zapadne strane Jadrana imamo obalu s malo luka i bez prirodne obrane, dok se s istočne strane nalazi obala s puno otoka koji joj pružaju prirodnu zaštitu. Isto tako, zapadna strana Jadrana ima mutnije more i kod pomorskog ratovanja teže je uočiti mine i podmornice, a s istočne strane je more čišće i preglednije pa je podmorničko ratovanje samim time teže³³. Dakle, obala zapadne/talijanske strane Jadrana imala je svoje probleme kod uspostave obrane u ratovanju, a pogotovo je obrana pomorskih luka teško ostvariva jer nema velik broj otoka koji mogu služiti kao prirodne obrambene pozicije. S druge strane, istočna je strana Jadrana okružena brojnim otocima koji čine savršen skup kanala gdje se može skrivati flota za obranu³⁴. Ovdje vidimo da istočna strana Jadrana, koju Italija traži na Pariškoj mirovnoj konferenciji, ima strateški značaj i korisna je za obranu teritorija čisto zbog svojih geografskih karakteristika. Dakle, geografski položaj i naseljenost talijanskim narodom čini istočnu obalu Jadrana nužnom za Italiju da ju pridobije u svoj teritorij. Istočni Jadran postaje želja za talijansko vodstvo i narod koji je jako propatio u Prvome svjetskome ratu da ga dobije. Iako su smatrali da je borba za njega bila dovoljna u ratu, sad se opet moraju boriti za taj teritorij kroz diplomatske kanale.

Treći faktor koji kod Italije trebamo razmotriti ekonomske je prirode i on se može očitati u vanjskim dugovima koje Italija ima prema Saveznicima. Italija je u Prvome svjetskome ratu trošila novac koji nije imala, a bila je i najsiromašnija od velikih sila koje su sudjelovale u ratu. Italija je svojim saveznicima nakon rata dugovala 3.5 milijardi dolara koje su im posuđivali za vrijeme rata, a i post-ratna inflacija u Italiji postala je druga najveća na svijetu (prva je Rusija)³⁵. Možemo reći da je Italija u 1919. godini bila u ekonomskome kolapsu i uz to joj je velik broj muškog stanovništva umro u ratovanju protiv Austro-Ugarske, a sada još i trebaju pregovarati za obalu koju smatraju da bi trebala biti njihova. Ranije je bila spomenuta nesposobnost talijanskih generala na Sočanskoj bojišnici gdje su svoje vojnike nepotrebno slali u smrt i to je

³³ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six month that changed the world*, str. 366.

³⁴ Alberto Becherelli, *Yugoslav-Italian Relations And The Adriatic Issue In Late 1918 and Early 1919*, str. 1.

³⁵ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six month that changed the world*, str. 360.

uz sve ostale faktore stvorilo dodatan sloj nepovjerenja talijanskog stanovništva prema njihovim nadređenim ljudima koji su na vlasti.

Spomenuta su do sada tri poslijeratna faktora koji dovode do teritorijalno velikih zahtjeva Italije na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Zadnji faktor koji će se spomenuti nastaje zbog spajanja sva tri ranije navedena, a to su građanski nemiri. Italija je iz rata izašla kao pobjednik koji je puno izgubio, a na deseci tisuća veterana počinju se buniti protiv vlasti za koju smatraju da je nesposobna zbog lošeg vođenja rata, vanjske politike i unutarnjeg uređenja Italije. Talijani žele nekako nadoknaditi krvoproliće rata, a način na koji to u ovome trenutku mogu učiniti je kroz zauzimanje teritorija za koje smatraju da su i pravedno njihovi³⁶. Započinju prosvjedi građana i radnika koji paraliziraju talijansko gospodarstvo i Italiju bacaju u još veće probleme od onih u kojima se do tog trenutka nalaze. Iredentističke želje moraju biti zadovoljene inače će se nezadovoljstvo pojačati, proširiti i postati prijetnja vodećim ljudima Italije, a to sve stvara strah od revolucije i svrgavanja vlasti (kao primjer tome imaju Rusku revoluciju). Takav scenarij nedopustiv je za kralja i talijanske predstavnike u Parizu. Brigu za navedene nemire je iznio i Francesco Saverio Nitti na sastanku Kraljevskog vijeća 25. rujna 1919. godine u kojem on iznosi nepovjerenje u talijanske vojnike koji ujedno nisu bili demobilizirani neposredno nakon rata³⁷ te koji su samim time predstavljali opasnost za talijansku elitu i njihove interese.

Dosad su analizirana četiri čimbenika koji uzrokuju nepopustljivost Italije na konferenciji u Parizu, ali koja su točno bila njihova potraživanja? Vodeći ljudi Italije tražili su više teritorijalnih dobitaka pa je Orlando osmislio plan, a to je bilo Londonski ugovor plus Rijeka³⁸. Ono što je bilo neočekivano na Mirovnoj konferenciji snažna je želja za zauzimanjem Rijeke. U Londonskome ugovoru Rijeka nije bila potraživana, a nakon rata ona je postala jednim od najvećih problema konferencije jer je bila najveća želja Talijana. Ono što je bilo loše za Italiju činjenica je da je potraživanje Rijeke ustvari oslabilo njihovu poziciju pregovora na konferenciji³⁹. Samo potraživanje provedbe Londonskog ugovora ne bi bilo iracionalno iz razloga što je to Italiji bilo obećano za ulazak u rat, ali još dodatno potraživanje Rijeke bi značilo da oni žele više od obećanoga. Italija time krši dogovor koji je imali s Antantom 1915. godine i to je stvaralo velika negodovanja na konferenciji, pogotovo od predsjednika Wilsona koji se ustrajno protivio ideji talijanskog preuzimanja Rijeke. Stanje na terenu stvaralo je isto veliku problematiku u ovome pitanju. Italija je nakon kapitulacije Austro-Ugarske odmah okupirala

³⁶ Vjeran Pavlaković, *D'Annunzio u Rijeci 1919.: Reprezentacije u jugoslavenskom tisku*, str. 41.

³⁷ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 106.

³⁸ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 361.

³⁹ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 87.

sve zemlje koje su joj obećane Londonskim ugovorom, a uz njih je okupirala i Rijeku. Talijanska vojska je to učinila zajedno s drugim vojnicima Antante⁴⁰ tako da to nije značilo da će Italija odmah preuzeti okupirani teritorij, ali je očito da se talijanska vojska tako pripremala za kasniju aneksiju okupiranih područja iz razloga što se znalo da vojska Antante neće duže vrijeme ostati u okupiranim područjima Jadrana. Uz to, talijanskih vojnika je bilo daleko više nego vojnika bilo koje druge savezničke vojske u tim okupiranim područjima. Italiji je u prilog isto tako išla činjenica da je u Rijeci 30. listopada 1918. godine Talijansko narodno vijeće proglasilo želju za ujedinjenjem Rijeke sa Kraljevinom Italijom⁴¹. Dakle, Italija je imala opravdanje za potraživanja Rijeke plus Londonski ugovor. Ipak, situacija nije bila tako jednostavna i postojali su određeni razlozi zašto stanje u Rijeci nije tako crno-bijelo te zašto pravilo samoodređenja nije primjenjivo na nju, ali o tome će se govoriti kasnije u radu. Dosad je u ovome poglavlju navedeno četiri razloga zbog kojih Italija mora potraživati velik dio teritorija, zašto ne mogu odustati od njega i zašto je to kompliciralo konferenciju mira. Teritorijalni zahtjevi Orlanda i Sonnina su uglavnom bili odbijani od predstavnika velikih sila što rezultira privremenim odlaskom talijanskih predstavnika s Mirovne konferencije 24. travnja 1919. godine⁴². Njihovim odlaskom nastala je panika jer se ubrzo trebao potpisati mirovni sporazum s Njemačkom, a potpis je trebao doći od predstavnika svih četiri velikih sila na konferenciji. Orlando i Sonnino bili su svjesni toga i ovime su htjeli poslati poruku Saveznicima da moraju popustiti naspram teritorijalnih težnji koje Italija ima. Orlando je upozoravao Saveznike s kriznom situacijom u Italiji zbog koje njegovi zahtjevi moraju biti ispunjeni. Prikaz toga je i izlaganje Sonnina koji pred Saveznicima tvrdi: „Što će se dogoditi ovoj državi... *Imat ćemo, ne ruski boljševizam, nego anarhiju*“⁴³. Talijani su bili očajni, a Italija je bila u raspadu i suočena s čestim pobunama građana. Jedino što su Sonnino i Orlando mogli učiniti bilo je čvrsto stajanje iza vlastitih stajališta. Predstavnicu drugih velikih sila imali su svoje razloge i stajališta za nepopustljivost prema zahtjevima Italije. Dok su Velika Britanija i Francuska bili spremni za pregovore i relativno uvažavanje stajališta Italije, SAD i Wilson na to nisu pristajali. Wilson je imao nepopustljivu politiku prema Italiji, iako je znao da to može dovesti do moguće anarhije unutar Italije.

⁴⁰ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 91.

⁴¹ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 43.

Ovdje je još bitno za spomenuti da su isto tako na temelju samoodređenja nekoliko dana ranije razni gradski političari proglašavali Rijeku samostalnom državom ili su proglasili njezino ujedinjenje sa Kraljevstvom SHS.

⁴² Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 89.

⁴³ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 382.

2.2.3. Stajalište SAD-a i Wilsonova rješenja

„Jeli moguće promijeniti svijet iz jedne sobe, kroz akciju nekih diplomata? Idite na Balkan i probajte eksperimentirati s 14 točaka“⁴⁴. Ovo su riječi kojima je Sonnino komentirao želje SAD-a za primjenu njihovih principa na Balkanu. Sonnino je smatrao da su ideje Wilsona neprimjenjive u ovoj situaciji. Sljedeći element problematike Jadranskog pitanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji je SAD i stajalište predsjednika Wilsona. Do sada smo više puta spomenuli načelo samoodređenja i Wilsonove točke koje su nit vodilja na konferenciji, ali što to uopće znači? Ukratko, Wilson ulaskom na Konferenciju u Parizu daje 14 točaka prema kojima se vodi konferencija (sve točke su prvotno iznesene od Wilsona 8. siječnja 1918. godine u poslanici američkom Kongresu). Točke koje se tiču Kraljevstva SHS i Italije su: 1) da se ugovori o miru donesu javno, a nakon toga da ne bude više nikakvih tajnih međunarodnih ugovora; 4) da se naoružanje smanji do najnižeg opsega spojivog s vlastitom sigurnošću; 9) da se izvrši ispravak granica Italije prema jasno određenoj etničkoj granici; 10) da se narodima Austro-Ugarske dâ najšira mogućnost za autonomni razvoj; 11) da se Rumunjska, Srbija i Crna Gora evakuiraju i obnove, Srbiji i Poljskoj da se osigura siguran prilaz moru, a odnosi među balkanskim državama da se srede na temelju povijesno utvrđenih linija pripadnosti i narodnosti⁴⁵. U ovome kontekstu samoodređenje bi značilo i slobodu da svaki narod odabere svoj suverenitet. Ipak, zašto bi druge države prihvatile uvjete rada konferencije koje daje SAD, zašto Wilson ima glavnu riječ konferencije? Razlog je vrlo jednostavan. SAD nije imao nikakva teritorijalna potraživanja na Mirovnoj konferenciji i Wilson je htio provesti viziju nove Europe i svjetskog poretka koja se zasnivala na pravednosti. Uz to, Velika Britanija i Francuska bile su zajedno dužne preko šest milijardi dolara SAD-u koji im je posuđivao novac i oružje za vrijeme rata⁴⁶ pa samim time su i osuđene slijediti SAD kao njegovi dužnici. Dosad su navedene i ukratko komentirane Wilsonove točke, ali kako se one odnose na Kraljevstvo SHS i Italiju? Prva točka najviše ide na štetu Italije, a to je zabrana tajnih ugovora među kojima se nalazi i Londonski ugovor, isti onaj ugovor od kojeg Italija ne može odustati. Četvrta točka bitna je jer će Italija na konferenciji u nekoliko navrata tražiti da se potpuno demilitarizira sav teritorij Kraljevstva SHS koji graniči s Italijom⁴⁷. Italija će tim zahtjevima tražiti da pogranična područja i otoci Kraljevstva SHS nemaju oružja s kojima mogu napraviti napad na Italiju, ali samim time neće imati niti oružja za obranu od Italije i tehnički bi se tako ta područja pripremala

⁴⁴ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six month that changed the world*, str. 294.

⁴⁵ *Četrnaest točaka predsjednika Wilsona*, Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje.

⁴⁶ Livia Kardum, *Američki stavovi o jadranskom pitanju uoči Pariške mirovne konferencije*, str. 133.

⁴⁷ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 62-70.

za aneksiju Italije u slučaju da joj se ne bi mirovno dodijelila na konferenciji. Zbog četvrte točke koju daje Wilson, prijedlozi Italije biti će odbijani jer svaka država ima pravo na minimalno naoružanje. Točke 9, 10 i 11 govore da se granice srede prema povijesnim načelima, prema etničkoj pripadnosti i prema narodnosti uz moguć autonomni razvoj za narode Austro-Ugarske. Wilson je prvotno imao želju za održavanjem Austro-Ugarske, ali je s vremenom promijenio svoj stav (nakon što mu je postalo jasno da je raspad Monarhije neizbježan) i počeo je podupirati stvaranje novih država⁴⁸ (što će dovesti do problema oko uspostave granica, pogotovo između nove južnoslavenske države i Italije). Dakle, možemo vidjeti da je želja Wilsonovih točaka pravedna i da one ostaju u duhu Wilsonove ideologije stvaranja novog i pravednog svijeta, ali je isto tako ta ideja teško primjenjiva preko ovih točaka na prostoru južne i jugoistočne Europe. Wilsonovih 14 točaka bile su dobra vodilja za konferenciju na papiru, ali ne i u praksi. U jugoistočnoj i južnoj Europi nije postojao način kako provesti samoodređenje. Plebiscitom se samoodređenje nije moglo provesti jer su neka područja jako podijeljena (kao Rijeka) pa bi većinsko glasanje samo velik dio jednog naroda stavilo pod vlast koju ne žele. Povijesni temelji isto nisu dobar kriterij jer se vlast, pogotovo na Jadranu, često mijenjala kroz povijest tako da više strana ima povijesni temelj za vlast na određenim teritorijima Jadrana⁴⁹. Kroz nemogućnost odgovora na ova pitanja možemo vidjeti problem s Wilsonovim točkama.

Ipak, Wilson je bio svjestan problematike svojih točaka za određene dijelove Europe pa je on i prigodno poslao tim stručnjaka koji je nazvao Inquiry na područje Jadrana 1917. godine te je njihov zadatak bio da prouče situaciju na terenu i daju upute Wilsonu za stajalište koje treba zauzeti na konferenciji. Inquiry je Wilsonu predložio liniju razgraničenja koja je prolazila preko Julijskih Alpa kroz Istru⁵⁰. Wilson je prihvatio taj prijedlog koji se kasnije počeo nazivati „Wilsonovom linijom“. Prema Wilsonovoj liniji Rijeka ne bi bila unutar granica Italije, ali bi unutar Italije bio velik broj Jugoslavena i unutar Kraljevstva SHS velik broj Talijana. Wilson je bio svjestan te činjenice, ali je isto tako i bio svjestan da se bolje rješenje ne može naći. Inquiry je u izvješću iz 21. siječnja 1919. godine (na početku Pariške mirovne konferencije) dao Wilsonu upute da stane u obranu Kraljevstva SHS, da mu se ne oduzme previše teritorija tako da ostane dovoljno jako da se može braniti od svojih susjeda, Italije⁵¹. Ovdje možemo vidjeti kako je SAD na Pariškoj mirovnoj konferenciji stvarao veliki utjecaj na postojeću problematiku Jadranskog pitanja. Italija nije željela odustati od svojih potraživanja, a Wilson

⁴⁸ Allen Lynch, *Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination'*, str. 429.

⁴⁹ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 39.

⁵⁰ Livia Kardum, *Američki stavovi o jadranskom pitanju uoči Pariške mirovne konferencije*, str. 144.

⁵¹ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 86.

nije htio dopustiti Italiji da ispuni sve svoje teritorijalne težnje zbog savjeta koje je dobio od njegovog tima stručnjaka. Zašto je Inquiry stao tako čvrsto na stranu Kraljevstva SHS? Pogledamo li na Wilsonove želje za novim i pravednim svjetskim poretom, možemo doći do odgovora. Italija, koja dobiva sve željene teritorije, postaje najjača sila Jadrana i jedna od vodećih sila svijeta. S druge strane, Kraljevstvo SHS bi tad postalo vidno slabije od Italije jer bi izgubilo važan dio teritorija zbog čega bi postalo gospodarski i vojno inferiorno prema Italiji i ne bi se mogla razvijati na prigodan način u vanjskoj politici i ekonomiji. Italiji bi time ostao otvoren put za buduće aneksije teritorija Kraljevstva SHS za koje smatraju da trebaju biti dio Italije, a SHS u tome slučaju ne bi bio dovoljno snažan da se obrani. Wilson zato želi određenu ravnotežu između ove dvije države, i Italija i Kraljevstvo SHS bi prema njegovoj liniji imali prigodan dio obale za pravedan ekonomski razvoj što rezultira s dvije stabilne države gdje niti jedna nije puno jača od druge, a samim time dobivamo veliku vjerojatnost da neće doći do međusobnih sukoba. Italija takvu ideju nije mogla niti je željela prihvatiti.

Zahtjevi Italije za provedbu Londonskog ugovora plus pripajanje Rijeke bili su žestoki i nepopustljivi, Wilson ih je odbijao i javno je dao izlaganje njegovih razloga 24. travnja 1919. godine na Mirovnoj konferenciji⁵². Wilsonovo izlaganje sastojalo se od sljedećih argumenata: Londonski ugovor ne vrijedi jer je to tajni ugovor i jer je stvoren na štetu Austro-Ugarske koja više ne postoji. Kraljevstvo SHS je na strani Antante tako da ju se ne smije namjerno oštetiti. Rijeka je važna za trgovinu Ugarskoj, Češkoj, Rumunjskoj i Kraljevstvu SHS, a ne samo Italiji. Londonski ugovor obuhvatio je velik dio otoka na istoku Jadrana tako da oni posluže Italiji za obranu od Austro-Ugarske koja više ne postoji, a Kraljevstvo SHS će imati ograničeno naoružanje pa nema opasnosti od napada. Dakle, ako za Italiju ne postoji opasnost od napada, tada joj nisu potrebni određeni otoci istočnog Jadrana koje ona potražuje. Wilson ovo izlaganje završava rečenicom: „*Nijesu sad u pitanju interesi, nego prava naroda, mladih i starih država, oslobođenih naroda... u pitanju je pravo svijeta na mir i poredak interesa koji čine mir sigurnim*“⁵³. Ovdje možemo izdvojiti dvije bitne točke koje Wilson iznosi: ne pregovara se s Austro-Ugarskom protiv koje je sklopljen Londonski ugovor nego se pregovara s Kraljevstvom SHS koje je prijatelj i saveznik Antante i kao prema takvome se treba odnositi. Uz to, Kraljevstvu SHS će se ograničiti naoružanje pa ono neće biti prijatnija Italiji što znači da se ne treba vojno neutralizirati pogranična područja. Dakle, ne da je ovim izlaganjem Wilson odbacio Londonski ugovor, on je ovime i odbacio želju Italije za pripajanjem Rijeke. Wilson je negirao

⁵² Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 29.

⁵³ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 29-32.

želje Italije i jedino što je uzimao u obzir bila je pravednost mirovnih pregovora. Wilson je isto tako znao da će sve njegove odluke biti gledane s velikim prijezirom od strane talijanskih političara, a već je ranije spomenuto da se Italija povukla s Konferencije na isti datum kada se i ova izjava Wilsona donijela. Zašto je Wilson toliko nepopustljiv prema Italiji? Italija je konstantno poticala nemire na terenu kroz svoju vojnu intervenciju u određenim dijelovima Jadranske obale koje je željela kasnije zauzeti. Uvjerenje političara u SAD-u je bilo da konstantno povećavanje tenzija na istočnoj obali Jadrana od Italije je ustvari plan za stvaranje uvjeta koji će dovesti do vojne intervencije i zauzimanja teritorija od strane talijanskih vojnika⁵⁴. Razlozi za nepriznavanje određenih teritorijalnih težnji Italiji mogu se i pronaći na početku ovoga rada u analizi Prvog svjetskog rata i Sočanske bojišnice. Italija je trebala donijeti prekretnicu rata i konačno srušiti Austro-Ugarsku, ali ona to nije učinila. Teritorij obećan u Londonu bio je velik i bio je takav zbog velikih očekivanja koje je Antanta imala od Italije, ta očekivanja se nisu ispunila i zato u očima Saveznika Italija možda nije niti zaslužila teritorij koji traži. Ipak, iz razloga što je Italija bila bitna kod sklapanja mirovnih sporazuma s drugim poraženim državama, a talijanski predstavnici odlaze s konferencije u travnju 1919. godine, Wilson je počeo popuštati u nekim talijanskim težnjama čisto da se konferencija može prije završiti jer se Jadransko pitanje počelo pretvarati u jedno od najvećih neslaganja na konferenciji. Wilson će početi u drugoj polovici 1919. godine razmatrati nova rješenja za Rijeku koja je postala najveći problem Jadranskog pitanja i počet će se razmatrati ideja stvaranja Slobodne Riječke Države⁵⁵, ali o tome će se govoriti kasnije u radu.

Dakle, u analizi elementa koje su SAD i Wilson donijeli na konferenciji možemo zaključiti dvije stvari, a to su nepopustljivost i politička moć koju SAD ima. Wilsona nisu zanimala težnje Italije kao njegovog saveznika, Wilsona je zanimalo pravedan svjetski poredak. Wilson je isto tako ima najvažniju riječ konferencije, a jedan od razloga tome je da su SAD-u svi ostali Saveznici bili dužni na milijarde dolara. Ono što je Wilson donio konferenciji bile su njegove točke i one su ustvari stvorile dodatan problem za Jadransko pitanje. Njegovih 14 točaka moglo se interpretirati na različite načine, a upravo to su činili predstavnici Italije i Kraljevstva SHS. Jedni i drugi su se pozivali na pravo samoodređenja naroda i na pravo na obranu svojeg teritorija i samim time su Wilsonovim argumentima dokazivali svoj cilj koji je bio kontradiktoran cilju njima suprotstavljene nacije. Upravo u tome možemo vidjeti dodatnu problematiku koju su donijeli Wilson i njegove točke u ovo komplicirano Jadransko pitanje.

⁵⁴ Alberto Becherelli, *Yugoslav-Italian Relations And The Adriatic Issue In Late 1918 and Early 1919*, str. 2.

⁵⁵ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 47-49.

2.2.4. Stajališta Francuske i Velike Britanije o Jadranskom pitanju

Do sada su u radu bila analizirana stajališta SAD-a, Italije i Kraljevstva SHS, ali postoje još dvije velesile čija stajališta i želje isto tako otežavaju raspravu o Jadranskom pitanju, a to su Francuska i Velika Britanija. Dok se želje Italije, Kraljevstva SHS i SAD-a dosta razlikuju u Jadranskom pitanju, želje Velike Britanije i Francuske dosta su slične pa se i zato nalaze u zajedničkom poglavlju. Dvije velesile Europe i svijeta koje sudjeluju u Prvom svjetskom ratu od samog početka i koje su samim time najviše doprinjele pobjedi Antante. Svaka od njih je ispunila svoje ciljeve u kolonijalnim i teritorijalnim dobitcima, ali kakve su njihove želje i stajališta po pitanju Jadrana? Krenimo prvo od Francuske.

Francuska ima izlaz na Mediteransko more i samim time se želja za teritorijalno proširivanje Italije nalazi u njihovoj interesnoj sferi. Kroz povijest, Rusija se nalazila u ulozi protektora na Balkanskome području, ali zbog revolucije i pada u državnoj stabilnosti, to mjesto je sad otvoreno i želi ga preuzeti Francuska pa prema tome širenje Italije na istočnome Jadranu i posljedično njezino jačanje postaje problem za Francusku⁵⁶. Širenje interesne sfera na Mediteranu jedan je od faktora koji Francuska razmatra uz Jadransko pitanje, a drugi faktor je želja za stvaranje jakih saveza unutar Europe u cilju oblikovanja poslijeratne Europe koja je protunjemački orijentirana⁵⁷. Italija je bila jedan od saveznika Francuske, ali njihova proširivanja na Mediterana postaju problematična i često dolazi do kolonijalnih sukoba između te dvije države (oko Tunisa i Maroka početkom 20. stoljeća)⁵⁸, ali Francuskoj se od 1918. godine javlja država koja može biti dobra protuteža Italiji na Jadranu, a to je Kraljevstvo SHS. Dakle, Francuska je ovdje trebala birati hoće li više podržavati Italiju kao njihovog starog saveznika ili će više podržavati novo nastalo Kraljevstvo SHS koje može biti protuteža Italiji. Kroz konferenciju je izgledalo kao da Francuska ima simpatija prema Kraljevstvu SHS, ali ju uz Italiju vežu obećanja iz Londonskog ugovora i ta činjenica je napravila prevagu Francuske podrške na stranu Italije.

S druge strane, Velikoj Britaniji sukob oko Jadrana nije bio osobno značajan iz razloga što oni nisu imali velike interese u Jadranu. Tako dugo dok su trgovački i pomorski interesi Velike Britanije neugroženi, njima je bilo svejedno tko će dobiti koji dio teritorija. Ipak, Britanci su imali politiku preferiranja jačih i stabilnijih država jer te su države tad manje podložne utjecaju

⁵⁶ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 89.

⁵⁷ Kasnije će se stvoriti savez Mala Antanta između Kraljevine SHS, Čehoslovačke i Rumunjske s ciljem obrane od mogućih teritorijalnih širenja Austrije ili Mađarske, a glavni suradnik tog saveza je bila Francuska.

⁵⁸ Boštjan Bertalančič, *The Adriatic Question and Japan*, str. 38.

Rusije i Njemačke⁵⁹. Dakle, Francuska i Velika Britanija imale su želju da Kraljevstvo SHS bude stabilna država, a samim time ono ne bi smjelo biti oštećena u korist Italije na mirovnoj konferenciji. Prema njihovim preferencijama mogli bi pretpostaviti da bi oni stali na stranu Kraljevstva SHS u Jadranskom pitanju, ali oni su ipak bili jedni od potpisnika Londonskog ugovora zbog čega su, za razliku od SAD-a, bili vezani uz njegovo ispunjenje. Ono što je bila želja Britanaca i Francuza je da će utjecaj SAD-a dovesti do korekcije zahtjeva Italije na konferenciji⁶⁰. Iako su bili vezani uz Londonski ugovor, i Britanci i Francuzi smatrali su da Italija nije zaslužila njegovo ispunjenje. Već smo spomenuli Sočansku bojišnicu i katastrofalnu organiziranost Italije na njoj. Ono što je jako smetalo Britance i Francuze činjenica je da je Italija odgađala svoj napad na Austro-Ugarsku, a kad je konačno pokrenula napade osramotila se u čestim porazima. Italija je još obećala da će za vrijeme rata patrolirati po Jadranu i Mediteranu sa svojim brodovima što je rijetko kad radila, a posuđivala je ogromne svote novca od Velike Britanije i Francuske koje kasnije nije trošila za napredovanje u ratu⁶¹. Dakle, i Francuska i Velika Britanija nisu smatrale da Italija zaslužuje što im je obećano, ali ipak, uvjet za ispunjenje obećanja u Londonskom ugovoru bio je osvajanje rata. Prvi svjetski rat bio je pobjedonosno skončan i sada su Francuska i Velika Britanija bile vezane za Londonski ugovor.

2.2.5. Stanje na terenu

Dosad su u radu komentirana stajališta Francuske i Velike Britanije na konferenciji, a ta stajališta su još između ostaloga bila pod utjecajem stanja na terenu i to je sljedeći dio Jadranskog pitanja koji treba analizirati. Francuska, Velika Britanija, SAD i Italija, iz razloga što su bile velesile koje organiziraju svjetski mir u Parizu, prije početka mirovne konferencije stvaraju „Pomorski odbor“. Taj se odbor sastoji od admirala sve četiri države i njihova je zadaća, između ostalog, da normaliziraju pomorski promet, očuvaju mir, normaliziraju civilan život i da javljaju stanje na terenu s prijedlozima mirovnoj konferenciji u Parizu⁶². Od ovakvog odbora očekuje se suradnja i organiziranost u svrhu ostvarivanja njima zadanog cilja, ali je u odboru postojao jedan problem. Italija i njezin admiral kao i talijanski vojnici ne žele samo održati mir, oni žele preuzeti okupiran teritorij za Italiju. Iz tog je razloga odboru bilo teško raditi s Talijanima pošto oni često podižu pobune i sukobljavaju se s drugim vojnicima savezničke vojske. U ranijim poglavljima vidjeli smo određene antipatije prema Talijanima od

⁵⁹ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 170.

⁶⁰ Ante Bralić i Branko Kasalo, *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*, str. 318.

⁶¹ Margaret MacMillan, *Paris, 1919: Six months that changed the world*, str. 364.

⁶² Ante Bralić i Branko Kasalo, *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*, str. 301.

strane SAD-a, Francuske i Velike Britanije i vjerojatno je jedan od razlog tome da s terena dolaze vijesti koje opisuju Talijane kao neugodne, ružne i teške za suradnju. Jedan takav primjer dojava možemo vidjeti od britanskog predstavnika u Pomorskome odboru koji govori o talijanskome predstavniku, admiralu Vittoriju Moli: „*Admiral Mola, talijanski predstavnik, nije oku ugodan čovjek, a još je teže raditi s njim. Posjeduje određenu lukavost, ali u potpunosti je nesposoban kao predsjedavajući. U potpunosti je lišen bilo kakve ljubaznosti ili humora. Cijeli njegov angažman usmjeren je na otezanje i potkopavanje naše istrage*“⁶³. Uzimajući i taj detalj u obzir, možemo vidjeti zašto je nastajao takav prijezir prema Italiji na terenu pa i na konferenciji. Iz dosad izloženih informacija možemo zaključiti da talijanski vojnici koji se nalaze na području Jadrana nisu bili u dobrim odnosima s vojnicima ostale tri velesile. Zapisi nasilja počinjenog nad savezničkim vojnicima od strane Talijana su brojni, a sabotiranje savezničkog uspostavljanja mira je konstantna pojava od talijanskih vojnika. Jedan od primjera takvih incidenata dolazi 6. srpnja 1919. godine kada Francuzi na konferenciji dobivaju dojavu da su Talijani ubili dvoje njihovih vojnika u Rijeci. Jednog francuskog vojnik su ubili i bacili u more, a drugog su bacili pod nadolazeći vlak⁶⁴. Clemenceau je na konferenciji bio svjestan svih tih informacija i za vrijeme sastanka s Pašićem i Trumbićem 13. siječnja 1920. godine često se osvrće na njih. Taj je dan bila vođena rasprava o statusu Rijeke koju je Clemenceau želio predati Italiji u zamjenu za Dalmaciju koja bi ostala Kraljevstvu SHS. Pašić i Trumbić to naravno nisu željeli dopustiti pa Clemenceau daje izjavu: „*Mi smo se opirali Italiji više od godinu dana, vi to znate, Talijani su na Rijeci poubijali više francuskih vojnika – može li da bude neprijatnije situacije?*“⁶⁵. Nakon toga Clemenceau navodi razlog zašto se uvažavaju prijedlozi Italije i zašto se ne popušta pred Kraljevstvom SHS do razine kako bi to oni željeli: „*Srbija je bila od prvog dana na strani Antante i podnijela je neizmjerne žrtve, dok su Hrvati bili angažirani protiv nas, s druge strane barikada... hrvatska krv se više proljevala na drugoj strani*“⁶⁶. Ovo je jedan od bitnih aspekata Jadranskog pitanja. Italiju nitko nije preferirao i njezini vojnici radili su spomenute zločine protiv Francuza na Jadranu, ali su Hrvati bili protivnik u ratu i to se ne zaboravlja. Zato se niti jednoj strani neće potpuno udovoljiti i zato se traži kompromis na koji obje strane trebaju pristati iz razloga što su Italija i Kraljevstvo SHS saveznici na konferenciji, ali takvo rješenje se ne uspijeva pronaći. Za kraj analize stanja na terenu treba spomenuti izvještaj britanskog pukovnika Herberta Watts-a čiji je zadatak bio da konferenciji javlja stanje

⁶³ Ante Bralić i Branko Kasalo, *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*, str. 302.

⁶⁴ Daniel Patafta, *Privremene vlade u Rijeci*, str. 206.

⁶⁵ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 86.

⁶⁶ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 90.

s terena. Watts iznosi da je u Rijeci talijanskih vojnika puno više nego francuskih i britanskih što rezultira uvođenjem terora od talijanskih vojnika nad stanovništvom koje se ne slaže s njihovim stajalištima što onemogućava održavanje pravednog plebiscita i samim time onemogućava održavanje izbora⁶⁷. Talijansko ometanje održavanja plebiscita i izbora produžuje Jadransko pitanje jer je nemoguće točno odrediti stanje na terenu i želje naroda iz razloga što se Južnim Slavenima ne dopušta da izraze svoja stajališta pogotovo u slučaju Rijeke gdje su zabilježena česta ušutkavanja i zastrašivanja stanovništva⁶⁸. Vojnici Italije uvode teror, a Francuska i Velika Britanija se moraju brinuti o problemima u drugim dijelovima Europe što otežava stvaranje fokusa za Jadransko pitanje i samim time otežava donošenje rješenja za isto. Francuska i Velika Britanija su u konačnici imali antipatije prema Italiji, ali iste su imali i prema Hrvatima, a razlika je da su za Italiju i ispunjenje njezinih želja bili vezani Londonskim ugovorom. Treba još spomenuti da upravo zbog tih antipatija prema jednim i drugima, Francuska i Velika Britanija često traže neki kompromis u kojem niti Italija niti Kraljevstvo SHS ne dobivaju sve što žele, ali kod spornih pitanja uglavnom staju na stranu Italije.

2.2.6. Prikaz neslaganja Saveznika - prijedlozi rješenja Jadranskog pitanja

Dosad su u radu obrađena stajališta pet bitnih država za ovaj sukob, a sam rad konferencije zasad nije zasebno obrađen. Ferdo Šišić nam u svojoj knjizi *Jadransko pitanje na Pariškoj mirovnoj konferenciji* donosi zapise brojnih prijedloga rješenja Jadranskog pitanja, ali većina tih prijedloga je bila u tijeku konferencije odbijana od strane Italije ili Kraljevstva SHS. Ipak, postoje dva prijedloga rješenja koja se najozbiljnije razmatraju na konferenciji, dva prijedloga koja su stvorila najviše rasprave oko Jadranskog pitanja i samim time dva prijedloga koja su izazvala najviše konflikta, a to su prijedlozi rješenja doneseni 9. prosinca 1919. godine i 14. siječnja 1920. godine. Za ovo će se poglavlje koristiti samo zapisi s Pariške mirovne konferencije koji su prikupljeni i objavljeni od Ferda Šišića. Cilj ovog poglavlja je da dosad stečene informacije u ovome radu uskladimo sa zapisima rasprava s Konferencije.

Za prijedlog rješenja Jadranskog pitanja koji je donesen 9. prosinca 1919. godine možemo reći da je kulminacija dotadašnjeg tijeka Jadranskog pitanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Rješenje koje je ponuđeno na spomenuti datum je trebalo biti najpravednije, ono je uvažavalo sve prijedloge i zahtjeve koje su Italija i Kraljevstvo SHS imale do tog trenutka i ovo rješenje je trebalo biti neka zlatna sredina tih zahtjeva. Po pitanju teritorijalnih potraživanja, možemo ih

⁶⁷ Ante Bralić i Branko Kasalo, *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*, str. 323.

⁶⁸ Daniel Patafta, *Privremene vlade u Rijeci*, str. 204.

staviti u šest kategorija o kojima se raspravlja: Albanija, Istra, Jadranski otoci, Dalmacija, Zadar i Rijeka (za raspravu o Rijeci će biti kasnije posvećeno cijelo poglavlje u radu). Unutar Jadranskog pitanja još se raspravljalo o raznim drugim teritorijima kao, na primjer Trst, ali u njih se neće ulaziti u ovome radu iz razloga što njihova rasprava nije bila previše zahvaćena unutar spomenutih prijedloga rješenja. Prijedlogom rješenja iz 9. prosinca 1919. godine želi se da Italija dobije mandat za upravu nad albanskom administracijom (što tehnički znači talijansku upravu nad Albanijom), a Albanske granice bi ostale zasad netaknute. Istra bi većinski završila pod Italijom u sklopu „Wilsonove linije“ koju smo ranije spominjali i koja bi išla od rijeke Raše na Karavanskim Alpama čime bi se u Italiji našlo oko 300 tisuća Južnih Slavena. Od otoka skoro svi ostaju u Kraljevstvu SHS, osim tri otočne skupine koje su odvojene od kopna i koje su bitne za Talijansku kontrolu Jadrana, a to su Lošinj i Unije, Vis i otoci zapadno od njega i grupa otoka Palagruže. Od Dalmacije će Italija odustati, ali će grad Zadar imati poseban suverenitet i slobodu pod Ligmom naroda i ostati će u carevinskoj uniji s Kraljevstvom SHS⁶⁹. Ovim prijedlogom koji zajednički daju predstavnici SAD-a, Francuske i Velike Britanije se ustvari pokušava udovoljiti svim stranama ovog spora. Italija bi tehnički dobila vlast u Albaniji i velik dio Istre. Uz to, dobili bi određene otoke koji su važni za kontrolu nad Jadranom. Zadar bi kao pretežito talijanski grad dobio suverenitet pod Ligmom naroda i talijansko stanovništvo tog grada ne bi se trebalo nalaziti pod upravom Kraljevstva SHS. Ipak, Italija u ovome slučaju ne bi dobila Dalmaciju. Ovakvo rješenje bi trebalo uglavnom zadovoljiti interese Italije bez da se previše ošteti Kraljevstvo SHS, ali na ove prijedloge nisu pristali ni Italija ni Kraljevstvo SHS. Ovdje treba još spomenuti i da je u ovome trenutku delegacija Kraljevstva SHS pokušavala čim prije završiti raspravu oko Jadranskog pitanja jer su znali da će predsjednik Wilson ubrzo otići sa konferencije u SAD i samim time će otići i njihova glavna podrška.

Prvi prigovor došao je od Italije i šalje ga talijanski premijer Francesco Saverio Nitti koji je, u međuvremenu, zamijenio Orlando na toj poziciji. Orlando je pao s vlasti jer talijanski narod i političari nisu bili zadovoljni njegovim radom na konferenciji. Nitti si iz tog razloga nije želio dopustiti istu sudbinu i morao je biti još čvršći i lukaviji od Orlando u sklopu pregovora na konferenciji. Nitti je 6. siječnja 1920. godine poslao memorandum u kojem još za Italiju traži otoke Cres i Lastovo i da se sve ostale otoke koji se nalaze pod Kraljevstvom SHS demilitarizira⁷⁰. Saveznici su prijedlogom rješenja iz 9. prosinca 1919. godine zagarantirali Italiji sigurnost od bilo kakvih napada od strane Kraljevstva SHS pa ovakvi prijedlozi Italije

⁶⁹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 41-47.

⁷⁰ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 51-52.

očito samo žele pripremanje otoka za kasniju aneksiju od strane Italije iz razloga što se oni ne bi mogli braniti bez naoružanja. Predstavnici Kraljevstva SHS su ovih činjenica bili svjesni i oni 8. siječnja 1920. godine daju svoje primjedbe na prijedlog iz 9. prosinca kao i na kasnije talijanske prijedloge. Ukratko, iz Kraljevstva SHS se tvrdi ovo: Italija želi sva područja za svoju sigurnost, ali ne brine se uopće o sigurnosti Kraljevstva SHS koje je tek novonastala država s manje stanovnika i samim time ima veliku prijetnju od Italije koja ima pretenzije na dijelove njezinog teritorija. Pogledom sa strateškog položaja, otoci bi svi bili slobodni za napad u slučaju njihove demilitarizacije pa je samim time obala u opasnosti kao i ostatak teritorija Kraljevstva SHS u slučaju daljnje demilitarizacije. Zadar bi ovim rješenjem bio odsječen od ostatka Dalmacije, a on je dalmatinsko administrativno središte. Dakle, odvajanjem Zadra Dalmacija bi upala u administrativne i financijske probleme, a Zadar bi kao grad propao. Rješenje koje Kraljevstvo SHS daje je da se provede plebiscit u spornim teritorijima, da se Italija drži linije Wilson i ostane na sjeveru i zapadu Jadrana, a istok ostavi Kraljevini SHS. Takvim bi rješenjem 400 tisuća Južnih Slavena ostalo u Italiji pa se traži da se njima omogući ekonomski i nacionalni razvitak, a Zadar bi ostao u Kraljevstvu SHS s administrativnom autonomijom⁷¹. Od zaštite teritorija do ekonomskog razvitka i brige za južnoslavenski narod, sve su to opravdani razlozi Kraljevstvu SHS za odbijanje prijedloga koje daju Saveznici. Pošto Kraljevstvo SHS i Italija odbijaju sve dotad donesene prijedloge, to znači nastavak problema oko rješavanja Jadranskog pitanja u siječnju 1920. godine kada je Pariška mirovna konferencija išla svojem kraju. Glavno obilježje Konferencije u siječnju 1920. godine bilo je neslaganje tijekom pregovaranja oko rješenja Jadranskog pitanja između Clemenceau, Lloyd Georgea, Trumbića i talijanske delegacije. Wilson se u tome trenutku nalazio u SAD-u pa su Francuska i Velika Britanija ostali kao jedini posrednici ovog spora, a nezadovoljstvo njegovim nerješavanjem dovodi do 14. siječnja 1920. godine i audijencije Pašića i Trumbića⁷² koje se stavlja pred gotov čin s donošenjem novog prijedloga rješenja za Jadransko pitanje. U tome susretu nastaje prepucavanje Trumbića i Clemenceau-a gdje se Trumbiću konstantno nameće da Hrvati kao članovi Kraljevstva SHS ne mogu puno tražiti jer su ratovali na krivoj strani i na sva neslaganja Trumbića oko prijedloga rješenja za Jadransko pitanje daju se prijetnje provođenja Londonskog ugovora. Clemenceau je na ovoj audijenciji Trumbiću dao popis izmijenjenih prijedloga iz 9. prosinca 1919. godine koji idu u korist Italije. Na primjer, svi otoci u Jadranu će biti demilitarizirani i Talijanima u Dalmaciji dati će se pravo da uzmu talijansko

⁷¹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 52-58.

⁷² Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 89.

državljanstvo bez da napuste teritorij Kraljevstva SHS⁷³. Nakon prijetnji Londonskim ugovorom, Trumbić je još pokušao doći do povoljnijeg rješenja za Kraljevstvo SHS u audijenciji koju je imao 20. siječnja 1920. godine, ali bez ikakvih uspjeha⁷⁴. Konferencija u Parizu tad je bila na svojem kraju i predstavnike Kraljevstva SHS i Italije je ostavila pred gotovim činom, a to je bilo prihvaćanje novih prijedloga koje su Saveznici dali 14. siječnja 1920. godine. Ono što se dogodilo nakon toga je pravi prikaz teškoće pronalaženja rješenja za Jadransko pitanje. Nakon što je izgledalo kao da će se Jadransko pitanje konačno riješiti, u Pariz se vraća predsjednik SAD-a Woodrow Wilson i on poništava sve pregovore koji su izvršeni nakon 9. prosinca 1919. godine jer su provedeni bez njegovog odobrenja i na štetu Kraljevstva SHS što ide protiv svega za što se on zalaže na konferenciji⁷⁵. Na ovaj je način završeno Jadransko pitanje na Pariškoj mirovnoj konferenciji, bez rješenja. Zašto smo Jadransko pitanje na Mirovnoj konferenciji nazvali možda i „najproblematičnijim“ je upravom prikazano u tome da se nije uspjelo riješiti sve do završetka. Dosad smo naveli zašto je Jadransko pitanje bilo otežano kroz razne interese glavnih pregovarača u ovoj raspravi, a sada će se obraditi kako je Jadransko pitanje bilo otežano kroz svoj najveći problem koji smo do sad samo ukratko spominjali, Rijeku.

2.3. Riječka problematika

*„Bili možda trebao u ovo vrijeme doći neki novi Mesija, da pokrene i ohrabri duhove i uvjeri ih o preporodu i podigne u njima vjeru u zemlju obećanu? Pa da i dođe, ne bi mu više vjerovali. Ne vjeruje se više niti jednoj velikoj riječi, ni jednom obećanju...“*⁷⁶ Ovim riječima novine *Jutarnji list* 19. studenog 1919. godine opisuju situaciju u Rijeci. Ne vjeruje se više političarima na Mirovnoj konferenciji kao ni u Rijeci. Grad je pod vojnom opsadom i kraja sukobima naizgled nema. Ovakav opis izgleda tmurno i problematično i postavlja pitanje, što se je ustvari događalo u Rijeci za vrijeme Pariške Mirovne konferencije i zašto je ona stvorila takav diplomatski debakl na Pariškoj mirovnoj konferenciji? U Rijeci se oblikuje jako zanimljiva priča nakon Prvog svjetskog rata jer je paralizirala pregovore na Pariškoj mirovnoj konferenciji i pomogla je u rušenju dvije vlade u Italiji⁷⁷. Rijeka je 1919. godine postala grad koji je označio sukob talijanskog iredentizma i Wilsonovog principa samoodređenja. Dvije politike s potpuno

⁷³ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 98.

⁷⁴ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 102.

⁷⁵ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 113.

⁷⁶ *Jutarnji list*, 19. studeni 1919., str. 1.

⁷⁷ Dominique Kirchner Reill, *The fume crisis*, str. 23.

suprotstavljenim ciljevima oko kojih niti jedna strana ne želi popustiti i u samom njihovome središtu je jedna luka na Jadranu. Unutar sukoba Italije i Kraljevstva SHS za pripajanje Rijeke, Wilson se zalagao za rješenje da se stvori Riječka država koja bi koristila svim državama koje zavise od nje. Dakle, Kraljevstvo SHS bi dobilo na korištenje željeznicu i luku Rijeke, a Rijeka bi postala međunarodna luka koja je u službi i drugih naroda kao Mađara, Rumunja, Čeha...⁷⁸ Kao što se može vidjeti, Wilson nije imao tolerancije prema imperijalističkim željama Italije i gledao je na ekonomsku korist grada Rijeke kao međunarodne luke. Wilson nije htio pristati na kompromise, ali postavlja se pitanje zašto je Wilson toliko čvrsto držao svoje stajalište po pitanju Rijeke? Jedan od mogućih faktora o kojem se premalo raspravlja unutar ovome teme prisutnost je Japana na Pariškoj mirovnoj konferenciji pa čak i često nadgledanje japanskih izaslanika same rasprave po pitanju Rijeke. Japan je nakon Prvog svjetskog rata imao velike težnje za određenim regijama u Kini⁷⁹ i SAD je toga bio svjestan, a Wilson nije želio dopustiti dodatna širenja i jačanja Japana⁸⁰. Iz ovog možemo zaključiti da je Japan želio širenja na sporne teritorije nakon Prvog svjetskog rata, a sličnu je stvar Italija željela napraviti na Jadranu. Samim time možemo između redaka iščitati da je Wilson želio Rijeku i Jadransko pitanje napraviti primjerom za Japan i japanske izaslanike koji su direktno pratili Jadransko pitanje da vide kakva stajališta i taktike pregovaranja će Wilson zauzeti za Jadran jer znali su da će slična stajališta zauzeti i kod kineskog pitanja. Dakle, Wilson je ovdje morao pokazati čvrstu ruku ispred Japana i ispred Italije. Ovo je jedan od bitnijih razloga Wilsonove nepopustljivosti oko Rijeke. Ipak, ovdje se isto tako postavlja pitanje zašto Italija toliko jako pritišće oko pitanja Rijeke. Ranije u radu smo obradili motive Italije za čvrsta stajališta po Jadranskome pitanju, ali zašto baš Rijeka postaje glavni problem, zašto taj lučki grad stvara takve napetosti? U Rijeci se nalazi velik broj Talijana i grad je ekonomski bitan za njegovu okolicu, ali jedan od bitnijih razloga je i njegov geostrateški položaj. Rijeka je bila bitna za Italiju jer ona otvara put prema Dalmaciji i Crnoj Gori, Rijeka otvara put za prevlast na Jadranu⁸¹. Ovi razlozi navode Italiju na želju za okupacijom Rijeke, a najbolji način kako to mogu učiniti je da uđu u Rijeku zajedno s mirovnom vojskom Saveznika. Upravo to je Italija i učinila kad je po završetku Prvog svjetskog rata, točnije 17. studenog 1918. godine u Rijeku ušla saveznička vojska koja je u sebi sadržavala većinom talijanske vojnike⁸². U tome trenutku u Rijeci postoje dva narodna vijeća, a talijanski vojnici smatraju da je samo Talijansko narodno vijeće jedini legitiman organ vlasti. Vojnici

⁷⁸ Dajana Đurić, *Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevom vremenu 1918.-1920*, str. 37-38.

⁷⁹ Na primjer, Japan je izrazio želju za Shandong regijom u Kini koja je bila oduzeta Njemačkoj nakon rata.

⁸⁰ Boštjan Bertalančič, *The Adriatic Question and Japan*, str. 41.

⁸¹ Dajana Đurić, *Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevom vremenu 1918.-1920*, str. 41.

⁸² Alberto Becherelli, *Yugoslav-Italian Relations And The Adriatic Issue In Late 1918 and Early 1919*, str. 2.

Italije, čim dolaze na prostor Rijeke, odmah kreću u ukidanje vlasti Narodnog vijeća riječkih Hrvata, a nakon toga miču i sve zastave Države SHS⁸³. Ovim postupcima talijanski su vojnici učinili nekoliko stvari, kod ulaska u Rijeku sa savezničkom vojskom se infiltriraju na područje Rijeke bez ikakvih teškoća, nakon toga de facto ukidaju suverenitet Države SHS nad Rijekom, a time pripremaju Rijeku na moguću aneksiju Italiji. Nakon ovog ulaska u grad, talijanska vojska ulazi u česte sukobe s domaćim stanovništvom kao i s drugim vojnicima savezničke vojske (o čemu se ranije pričalo u radu) koji stvaraju i potiču netrpeljivosti na terenu kao i na Konferenciji mira u Parizu. Ovim kratkim poglavljem je stvoren uvod u Riječku problematiku i ukratko je predstavljen kontekst Rijeke kroz prizmu gledišta SAD-a i Italije kao i situaciju na terenu koja se odvijala neposredno prije početka konferencije u Parizu. Na dalje u radu treba krenuti u dublju analizu Riječke problematike koja će se učiniti kroz četiri poglavlja: 14 točaka i problem samoodređenja, ekonomsko pitanje, problem stanovništva i političku problematiku u Rijeci.

2.3.1. 14 točaka i problem samoodređenja

Već smo nekoliko puta u radu spomenuli Wilsonovu ideju samoodređenja, ideju kojom se žele riješiti sporna pitanja na konferenciji, ali i ideju koja stvara svoje dodatne i nepoželjne probleme. Ipak, što je princip samoodređenja? Prvo od čega trebamo krenuti da razumijemo ovaj princip je sam Wilsonov pogled na svijet i koju ulogu SAD ima u njemu. Wilson je smatrao da je dužnost SAD-a da „oslobađa“ narode od sustava u kojima samo jedna osoba ima apsolutnu moć, a njegova ideja je da svaki narod kroz samoodređenje ima pravo na uspostavu samouprave⁸⁴. Ovime Wilson ustvari želi pomoći malim nacijama da ukinu diktatorske režime i da sami odrede svoje institucije i načine upravljanja. Primjere tome možemo vidjeti kroz povijest gdje SAD često intervenira u Europi ili Južnoj Americi kao spasitelj malih naroda i demokratskih uređenja. Bilo je to Wilsonovo stajalište koje je zauzeo prije Pariške mirovne konferencije prema Južnim Slavenima i 29. svibnja 1918. godine je vlada SAD-a objavila da nacionalne aspiracije za slobodom koju Južni Slaveni imaju dobivaju najdublje simpatije od vlade SAD-a⁸⁵. Što to znači po pitanju Rijeke? Pa prema ovome principu, ako je Rijeka dio južnoslavenske nacije onda je i njezino pravo da pripadne novostvorenoj južnoslavenskoj državi usprkos imperijalističkim težnjama Italije i obećanjima koja je Italija dobila u Londonskome ugovoru. Jedino što je bitno su želje naroda za vlastitim samoodređenjem. Iako ovaj princip izgleda dovoljno jasan, u njemu se nalazi jako puno problema na koje se mogu

⁸³ Dajana Đurić, *Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevom vremenu 1918.-1920*, str. 39-40.

⁸⁴ Allen Lynch, *Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination'*, str. 424.

⁸⁵ Allen Lynch, *Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination'*, str. 431.

pozvati i talijanska i jugoslavenska strana u pregovorima za Rijeku. Što ustvari čini naciju, je li to zajednički etnicitet svih ljudi ili je to zajednički građanski status kao u SAD-u? Znači li princip samoodređenja da svaka nacija zaslužuje svoju suverenu državu nevažno koliko je velika ili mala i najvažnije pitanje, što s teritorijima koji imaju podjednaku količinu različitih etniciteta? Ovo su samo neka od mnogih pitanja koja prikazuju nejasnost Wilsonovog principa samoodređenja. Čak je i sam Wilson u Parizu u lipnju 1919. godine ispred američke komisije izjavio da nije u obzir uračunao države ispremiješane s raznim etnicitetima:

„Kada sam izgovorio te riječi (da sve nacije imaju pravo na samoodređenje), rekao sam ih bez znanja da nacionalnosti postoje, koje nam dolaze dan za danom... Ti ne možeš znati niti cijeliti anksioznosti koje sam iskusio kao rezultat mnogih milijuna ljudi kojima su se podigle nade zbog mojih riječi“⁸⁶.

Wilson je taj princip stavio unutar svojih 14 točaka koje su prihvatile sve države na Pariškoj mirovnoj konferenciji pa se iz tog razloga i te točke moraju provoditi jer bi njihova izmjena mogla označiti slabost, nestabilnost i neodlučnost Saveznika kod stvaranja svjetskog mira. Najveći problem koji je Wilson ovdje imao je da je on Europu gledao kroz prizmu povijesti i političke konstitucije SAD-a. On je samoodređenjem želio dati pravo zajednicama da stvore vlastitu samoupravu, a ne da svaka etnička skupina dobije pravo na svoju državu. Wilson je na nacije gledao u građanskim, a ne etničkim terminima⁸⁷. Wilson nije uzeo u obzir podijeljenost Rijeke na više etničkih skupina od kojih je svaka željela ispuniti svoje težnje za pripajanje Italiji ili Kraljevstvu SHS, a one to rade upravo na temelju njegovog principa. Princip samoodređenja ustvari je postao otežavajući faktor u pregovorima oko Rijeke koji je problematiku činio mutnijom više nego jasnijom. Wilson je bio svjestan svih ranije spomenutih problema s njegovim principom samoodređenja tako da je na konferenciji izjavio da će postojati situacije kad će taj princip trebati biti podređen drugim faktorima koji su diplomatski, strateški ili ekonomski⁸⁸. Ovim odgovorom Wilson je napravio ovaj princip dovoljno opširnim da ga može primjenjivati prema vlastitim željama. Princip samoodređenja je dakle stvorio dodatnu problematiku na konferenciji jer se i Talijani i Južni Slaveni pozivaju na njega. Wilson, iako se često i sam poziva na princip samoodređenja, nije primjenjivao taj princip na slučaju Rijeke

⁸⁶ Allen Lynch, *Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination'*, str. 426.

Originalni citati u slučaju nejasnog prijevoda: „When I gave utterance to those words [that all nations had a right to self-determination], I said them without a knowledge that nationalities existed, which are coming to us day after day ... You do not know and cannot appreciate the anxieties that I have experienced as the result of many millions of people having their hopes raised by what I have said“

⁸⁷ Allen Lynch, *Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination'*, str. 435.

⁸⁸ Allen Lynch, *Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination'*, str. 435.

nego je on želio riječku problematiku riješiti s faktorima koje smo ranije spomenuli i kojima ovaj princip može biti podređen, a to su strategija i ekonomija.

2.3.2. Ekonomsko pitanje Rijeke

Koja je ekonomska važnost Rijeke za južnu i jugoistočnu Europu, kojih sve država se dotiče ekonomski status Rijeke? Ova pitanja bila su jedna od nužnih u raspravi oko Riječkog statusa na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Kad raspravljamo o Rijeci, moramo u obzir uzeti da je to luka koju su u Austro-Ugarskoj za trgovinu koristili Južni Slaveni, Talijani, Mađari pa čak i Rumunji i Česi. Rijeka je bila luka međunarodnog značaja i njezin poslijeratni status odlučuje o ekonomskoj stabilnosti država koje ju koriste kao luku. Trumbićev glavni argument na Pariškoj mirovnoj konferenciji bio je da je Rijeka jedino trgovačko pomorsko središte koje Kraljevstvo SHS ima i da upravo zato Rijeka treba pripasti njemu⁸⁹. Italija ima veliku luku u Trstu tako da bi pripajanje Rijeke Italiji ustvari značilo da Italija ima dvije važne luke, dok bi Kraljevstvo SHS ostalo bez ijedne što bi jako oštetilo njegovu ekonomsku stabilnost. Isto tako, ekonomski je i štetno da se Rijeka odvoji od Kraljevstva SHS zbog prometne i željezničke povezanosti. Rijeka je bila povezana s Kraljevstvom SHS kroz željezničku prugu Budimpešta-Zagreb-Rijeka⁹⁰ kojom se desetljećima odvija promet s Rijekom dok s druge strane takve povezanosti s Italijom nema. Dakle, odvajanje Rijeke od Kraljevstva SHS bi prema Trumbiću značilo i odvajanje Rijeke od zemlje kojoj pripada. Italija je bila svjesna da Wilson neće samo tako prepustiti Rijeku Italiji jer će to uništiti razvoj novoosnovanog Kraljevstva SHS, a to ide protiv svih načela za koja se Wilson zalagao. Iz tog je razloga Italija smislila zanimljiv plan kako oni mogu prisvojiti Rijeku, a da se napravi kompromis sa Kraljevstvom SHS. Dio velike riječke luke je činio i Sušak koji je bio odvojen od ostatka Rijeke rijekom Rječinom te koji je posjedovao svoju malu luku imena Baroš⁹¹. Sušak i Rijeka bile su dvije odvojene administrativne jedinice za vrijeme Austro-Ugarske iz razloga što je Rijeka bila samostalan grad pod direktnom upravom Ugarske krune, a Sušak je bio pod administracijom Kraljevine Hrvatske i Slavonije koja je isto bila pod Ugarskom krunom unutar Austro-Ugarske⁹². Sušak je bio područje naseljeno pretežito Hrvatima dok je s druge strane Rijeka imala većinsko talijansko stanovništvo iz razloga što je u njoj bio potiskivan hrvatski element za razliku od Sušaka. Italija se zato zalagala da se Sušak preda Kraljevstvu SHS, a da Rijeka bude predana Italiji. Tako su riječki Talijani zadovoljeni, a Kraljevstvu SHS ostaje jedna luka. Naravno taj

⁸⁹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 74.

⁹⁰ Zvonimir Dugački, *Prometnogeografski značaj riječke i susačke luke*, str. 17.

⁹¹ Isto.

⁹² Dominique Kirchner Reill, *The fume crisis*, str. 28.

prijedlog nije bio zadovoljavajući za Kraljevstvo SHS iz razloga što bi tako bio predan velik broj riječkih Hrvata Italiji, a Sušak je bio premala luka da zadovolji potrebe Kraljevstva SHS kao i drugih država koje ovise o Rijeci⁹³.

Razlog zašto je riječka luka bila jako važna za Europu je da je uz tršćanski zaljev to prostor gdje Jadransko more ide najdublje prema središtu Europe, a i Rijeka je dobro povezana s Europom kroz prometne linije⁹⁴. Iz tih razloga Rijeka nije mogla biti samo predana Italiji. Iako je i Kraljevstvo SHS imalo pretenzije na Trst (od kojih se ubrzo odustalo), pretpostavljalo se da će Trst zajedno sa svojom lukom pripasti Italiji. U tome slučaju, Rijeka bi pod upravom Italije bila sekundarna luka u koju se manje ulaže nego što bi se ulagalo pod Kraljevstvom SHS i samim time bi i grad počeo ekonomski stagnirati i propadati. Svi ovi razlozi navode na zaključak da se Rijeka treba predati Kraljevstvu SHS, ali situacija naravno, nije bila tako jednostavna. Ranije se u radu raspravljalo o razlozima Italije zbog kojih nije mogla popustiti u svojim teritorijalnim težnjama, a kao pobjednica rata imala je pravo utjecati na odluke saveznika. U ovoj situaciji logički nije imalo smisla samo predati Rijeku Italiji, ali Rijeka se nije mogla ni predati Kraljevstvu SHS jer je Italija svojim utjecajem na konferenciji to onemogućavala pa se morao pronaći kompromis. Nastajali su razni prijedlozi oko Rijeke na Pariškoj mirovnoj konferenciji, ali pri kraju konferencije bila je stvarana jedna ideja, a to je da se Rijeka preda Italiji i da se omogući Kraljevstvu SHS da trguju preko nje⁹⁵. Ovaj prijedlog bio je predan u siječnju od Clemenceau-a prema Trumbiću, a u njemu možemo vidjeti popuštanje prema Italiji jer je već svim sudionicima bilo dosta konstantne rasprave oko Rijeke, a ovako bi trebali biti zadovoljni i Italija i SHS. Naravno, Trumbić to nije htio prihvatiti jer to ustvari znači da Kraljevstvo SHS može trgovati u Rijeci samo ako joj to Italija dopusti što zbog loših međusobnih odnosa i nije najbolje rješenje za Kraljevstvo SHS. Na konferenciji je u prilog pripajanju Rijeke Italiji išla činjenica da je u Rijeci većinsko stanovništvo bilo talijansko i samim time bi grad trebao pripasti Italiji. Ipak, Trumbić je često ponavljao na konferenciji da sadašnje stanovništvo Rijeke ne bi trebalo odlučivati o gradu iz razloga što ga oni nisu razvili niti izgradili. Prema Trumbiću Rijeka je izgrađena od država krune sv. Stjepana (Hrvatska i Mađarska) i samim time one trebaju odlučivati o sudbini Rijeke, a ne talijansko stanovništvo⁹⁶ koje je tamo kasnije bilo naseljeno. Ovaj argument Trumbića napada status Rijeke kao talijanskog grada. Trumbić još tvrdi da nakon raspada Austro-Ugarske Rijeka postaje grad u

⁹³ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 75.

⁹⁴ Zvonimir Dugački, *Prometnogeografski značaj riječke i susačke luke*, str. 15-16.

⁹⁵ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 84-85.

⁹⁶ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 75.

kojem se velik broj stanovništva izjašnjava da su Talijani jer smatraju da će pod Italijom dobiti bolje uvjete, a velik broj Talijana je tamo bio naseljen tek u zadnjih nekoliko desetljeća. Dakle, stanovništvo Rijeke u tome trenutku ne može Rijeku proglasiti talijanskim gradom i predati ga Italiji, ako je to grad koji je stoljećima bio pod upravom država krune sv. Stjepana i grad o kojem već stoljećima ovisi ekonomija Hrvata i Mađara⁹⁷. Dakle, ekonomska problematika Rijeke leži upravo u tome da si niti Rijeka niti Kraljevstvo SHS ne mogu dopustiti da Rijeka bude predana Italiji, a Italija Rijeku smatra nužnošću koju mora dobiti na Mirovnoj konferenciji iz razloga što je očito da Kraljevstvo SHS neće predstavljati Italiji veliku opasnost, ako se neće moći dovoljno ekonomski razvijati (iako sama Rijeka nije od velike ekonomske važnosti za Italiju). Ekonomska problematika ovdje je želja za normalnim ekonomskim razvojem Kraljevstva SHS protiv želje Italije za sprečavanjem tog razvoja i slabljenjem Kraljevstva SHS. Dosad smo u nekoliko navrata spomenuli talijansko stanovništvo Rijeke zbog kojeg su bili stvarani glavni argumenti za pripajanje Rijeke Italiji pa nadalje treba analizirati kako je Rijeka iz Austro-Ugarskog grada mogla postati pretežito talijanski grad.

2.3.3. Broj stanovnika i nasilne promjene

Stanovništvo je bilo jedan od najznačajnijih faktora kod rješavanja Riječke problematike, a samim time možemo i zaključiti da je manipulacija popisom stanovništva najvjerojatnije bila česta pojava u spornome gradu kao što je Rijeka. Mađari su u 19. stoljeću željeli potisnuti slavenski element u Rijeci, a najlakši način za postizanje tog cilja bilo je uvođenje nekog drugog jezika kao službenog. Uvođenje nasilne mađarizacije možda ne bi uspjelo u slučaju Rijeke jer se u njoj mađarski slabo koristio, a prirodnije i lakše rješenje bilo je da se potakne jedan neslavenski jezik koji se već obilno govorio u gradu. U slučaju Rijeke to je bio talijanski jezik koji je ujedno i jezik koji se koristio u administraciji, a bio je i poslovni jezik koji koristi elitni dio društva⁹⁸. To možemo vidjeti na popis stanovništva iz 1910. godine u kojem je 49% stanovništva bilo zabilježeno kao govornicima talijanskog, a samo 23% govornici su hrvatskog jezika⁹⁹. Dakle, u Rijeci je bio potisnut slavenski element i više nije bilo bitno da je većina stanovništva bilo slavenskog/hrvatskog porijekla jer su ti ljudi sada govorili talijanski i osjećali se kao Talijani. Ovaj proces se je konstantno pojačavao kroz godine i već na sljedećem popisu stanovništva Rijeke iz 1918. godine zabilježeno je 62.5% talijanskog stanovništva (28 tisuća Talijana), a samo 19.6% Hrvata (9 tisuća Hrvata)¹⁰⁰. Prema ovim podacima možemo zaključiti

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Vladimir Žerjavić, *Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910-1971*, str. 635.

⁹⁹ Dominique Kirchner Reill, *The fume crisis*, str. 147.

¹⁰⁰ Isto.

da je Rijeka 1918. godine bila grad većinski naseljen Talijanima, ali postojali su kod ovih popisa problemi kojih su svjesni bili i zastupnici na Mirovnoj konferenciji. Popis stanovništva provodila je gradska uprava koja je bila pretežito talijanska i samim time su oni najvjerojatnije podupirali talijanske imperijalističke težnje za Jadran. Naspram popisa stanovništva iz 1910. godine, nastaje velik porast Talijana. Takav porast bio bi normalan da nije bilo rata, ali nagli pad broja Hrvata, upozorava na nepravilnosti u popisivanju stanovništva, najvjerojatnije u političke svrhe¹⁰¹. Iako dolazi do porasta talijanskog stanovništva, a smanjenja hrvatskoga, sveukupan broj gradskog stanovništva relativno je stabilan između 1910. i 1918. godine (1910. godine je 50 tisuća stanovnika u Rijeci, a 1918. godine 46 tisuća¹⁰²) tako da to ukazuje na moguće manipulacije u popisima.

Na brojke u popisu stanovništva utjecao je još jedan faktor, a to je iseljavanje i useljavanje u Rijeku. Kako su gradska uprava i elita bili talijanski, samim time poticani su dolasci Talijana, a Hrvati često bježe u druge krajeve Kraljevstva SHS zbog straha da će Rijeka biti pripojena Italiji i da će oni dobiti podčinjeni položaj. Na popisu stanovništva iz 1918. godine nalazi se podatak da je u Rijeku nakon Prvog svjetskog rata došlo oko 8 tisuća Talijana, a iselilo se oko 4 tisuće Hrvata tako da se u tome trenutku u Rijeci nalazilo 29 tisuća Talijana i samo 9 tisuća Hrvata od sveukupno 46 tisuća stanovnika¹⁰³. U ove popise nije obuhvaćen Sušak iako je on bio dio velike riječke luke iz razloga što je on zasebna administrativna cjelina od Rijeke kako je to ranije bilo spomenuto, a i on je bio pretežito naseljen Hrvatima tako da nije ni bilo interesa za njegovo uključivanje od strane Talijanskog narodnog vijeća pošto bi ono poremetilo talijansku većinu na popisu stanovništva. Ipak, spomenuli smo da postoji problem potiskivanja hrvatskog i slavenskog elementa u gradu Rijeci, a o tome se je često pisalo i u tadašnjim hrvatskim novinama. Hrvatske novine *Riječ SHS* talijansku su većinu u gradu komentirale ovako: „*Talijanstvo je jedna umjetna biljka, izrasla pogodovanjem vlasti i nasilnim potiskivanjem i sprečavanjem potpunog nacionalnog razvitka Hrvatskog elementa... Grad su osnovali Hrvati, Hrvati ga napučili i u njemu se borili... U posjedovno-trgovačkom smislu se o Rijeci može govoriti kao i najhrvatskijem gradu.*“¹⁰⁴ Zašto je Rijeka u posjedovno-trgovačkom smislu „najhrvatskiji“ grad? Iz razloga što je Rijeka grad koji je izgrađen od Hrvata s ciljem razvoja trgovine preko koje će Hrvati moći zarađivati, živjeti od nje i dalje razvijati Rijeku za

¹⁰¹ Daniel Patafta, *Promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva grada Rijeke od 1918. do 1924. godine*, str. 691.

¹⁰² Vladimir Žerjavić, *Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910-1971*, str. 651.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ *Riječ SHS*, 10. listopada 1919., str. 2.

dobrobit grada i njegovog hrvatskog stanovništva. Upravo to je ideja ovih novina, kao i svih ostalih pristaša da se Rijeka pripoji Kraljevstvu SHS, a tome slične ideje je i Trumbić iznosio na konferenciji u Parizu. Ovdje se navodi da je talijanstvo ustvari samo umjetno u Rijeci i jedan jako dobar primjer kojim se ovo može prikazati je obitelj Ossoinack kroz njihov položaj u Rijeci. Obitelj Ossoinack bila je slavenskog podrijetla, ali njezini članovi došli su na važne političke pozicije u Rijeci pa iz tog razloga prihvaćaju talijanski jezik (jer je to jezik gradske elite) i same iredentističke ideje Italije kroz koje podupiru pripajanje Rijeke Italiji. Čak je i Andrea Ossoinack bio na Pariškoj mirovnoj konferenciji kao jedan od delegata koji je predstavljao i branio ideje talijanske ekspanzije kod predsjednika Wilsona¹⁰⁵. Obitelj Ossoinack sebe je smatrala Talijanima i zastupala ideje talijanskog iredentizma, ne zbog ljubavi prema Italiji nego zbog vlastite koristi i uspinjanja u društvu. Najlakši način za društveno uspinjanje u Rijeci bio je upravo taj da se prihvati jezik i ideje društvene elite, a mnoge obitelji to su činile radi vlastite koristi i samim time su popisi stanovništva bili jako nategnuti prema strani Italije.

Rijeka je zbog svojeg geografskog položaja imala velike probleme s migrantima i drugim pridošlicama koji su pokušavali ući u grad i postati njegovim stanovnicima. Isto tako, u Rijeci je krajem Prvog svjetskog rata živjela velika količina ljudi koja nije mogla sudjelovati u politici, koja nije imala građanski status, koja nije bila zaštićena i koja nije mogla primati novac za siromaštvo (poor relief). Iz tog je razloga saveznička vojska, koja je okupirala grad nakon rata (većinski talijanska vojska), na sebe uzela pravo da istjeruju iz Rijeke građane bez pertinence (eng. pertinency, hrv. zavičajnost)¹⁰⁶. Talijanski vojnici izbacivali su iz grada ljude bez pertinence za koje su smatrali da mogu remetiti mir u gradu što je davalo i mogućnost talijanskoj vojsci da utječu na etnički sastav grada Rijeke. Pertinenza je označavala poseban status koji stanovnik Rijeke može dobiti, ona je uvedena za vrijeme Austro-Ugarske vladavine nad Rijekom i održala se za vrijeme poslijeratne vladavine Talijanskog narodnog vijeća u Rijeci. Uvjet za dodjelu pertinence mijenjao se kroz godine, ali uglavnom se sastojao od dva kriterija, da je osoba stanovnik Rijeke u periodu od najmanje pet godina i da je osoba zaposlena u Rijeci u periodu od najmanje dvije godine¹⁰⁷. Najbitnije povlastice koje je pertinenza davala stanovnicima Rijeke pravo su glasanja, mogućnost zapošljavanja u gradskim ustanovama i

¹⁰⁵ Krešimir Sučević Mederal, *Businessman – The Case of Ossoinack Family and Fiume*, str. 358.

Naravno, postojali su i primjeri s druge strane u kojima talijanske obitelji postaju hrvatskog opredjeljenja. Jedan od primjera je obitelj dalmatinskog političara Juraja Bianchinija koji je bio čvrst zagovaratelj stvaranja južnoslavenske države.

¹⁰⁶ Francesca Rolandi, *Escapes, expulsions, and the creation of new boundaries during D'Annunzio's rule in Fiume*, str. 110.

¹⁰⁷ Dominique Kirchner Reill, *The fiume crisis*, str. 141.

sigurnost od mogućeg izbacivanja iz Rijeke¹⁰⁸. Dodjela pertineze dala je mogućnost talijanskim vojnicima da biraju tko će imati povlašteni status u Rijeci te su iz tog razloga zabilježeni česti slučajevi u kojima se iz grada tjeraju stanovnici koji podupiru ideju pridruživanja Rijeke Kraljevstvu SHS (istjerani stanovnici su često Hrvati nakon čega se njihovo mjesto zaposlenja daje Talijanima). Ovime se prikazao još jedan aspekt problematike za Parišku mirovnu konferenciju jer rješavanje riječkog problema na temelju njegovog etničkog i nacionalnog porijekla građanstva isto tako nije bilo jednostavno rješenje.

2.3.4. Politička zbivanja, vlast u Rijeci i D'Annunzio

Nakon raspada Austro-Ugarske došlo je do pitanja koje će zemlje pasti pod upravu koje novonastale države, a Rijeka je bila jedno od problematičnijih područja iz razloga što su grad svojatali Hrvati, gradska uprava je bila talijanska, a vlast nad gradom sa njegovim kotarom i lukom imala je Ugarska kruna. Ipak, u listopadu 1918. godine uspostavlja se Država SHS kojoj se uz Hrvatske zemlje pripaja i Rijeka i samim time se ponovno, nakon 1848. godine, u Rijeci zavijorila hrvatska zastava¹⁰⁹. Nakon toga je stvorena prva poslijeratna privremena vlada u Rijeci koja je bila i riječka hrvatska privremena vlada. Ova vlada i politička situacija nisu dugo potrajali zbog ulaska talijanske vojske u grad na strani saveznika što je ranije bilo spomenuto u radu. Ta vojska ruši ovu vladu i miče hrvatske zastave iz javnih ustanova. Vlast u gradu nakon okupacije talijanske vojske preuzima ranije spomenuti talijanski Consiglio Nazionale (Narodno vijeće) koje u prosincu 1918. godine proglašava Rijeku „slobodnim gradom“, ali to ustvari znači pripremanje za kasniju aneksiju Italiji¹¹⁰. Prije pripajanja Rijeke Italiji, Talijansko narodno vijeće trebalo je prikazati talijanski karakter grada i iz tog razloga počinju raditi pritisak na netalijansko riječko stanovništvo (ponajprije Hrvate i Slovence) tako da određeni broj stanovnika odlazi van iz grada prisilno ili svojevolarno, a na njihova radna mjesta dovode Talijane¹¹¹. Nasilna talijanizacija Rijeke počinje njihovom vladavinom, a taj će se proces nastaviti i u narednim godinama. Pariška mirovna konferencija bila je svjesna događanja u Rijeci, a zbog ranije spomenutih napada Talijana na francuske vojnike saveznici šalju poslanike u Rijeku da procijene situaciju u gradu. Saveznički poslanici u Rijeci zaključuju da Talijansko nacionalno vijeće ustvari predstavlja sve političke opcije u gradu i samim time da se trebaju raspisati novi izbori koji će građanima dati mogućnost odabira vlasti. Ovi su postupci saveznika

¹⁰⁸ Dominique Kirchner Reill, *The fiume crisis*, str. 150-151.

¹⁰⁹ Daniel Patafta, *Privremene vlade u Rijeci*, str. 198-199.

¹¹⁰ Daniel Patafta, *Privremene vlade u Rijeci*, str. 203.

¹¹¹ Daniel Patafta, *Promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva grada Rijeke od 1918. do 1924. godine*, str. 690.

otežali aneksiju Rijeke Italiji i samim time stvorili očaj među talijanskim iredentistima, a taj očaj je došla riješiti jedna osoba, Gabriele D'Annunzio u rujnu 1919. godine. On sa svojom vojskom ulazi u Rijeku, preuzima svu vlast od Narodnog vijeća (koje mu je uputilo poziv da dođe) nad Rijekom i sastavlja novu privremenu vladu. D'Annunzio je po svojem dolasku u grad pokrenuo izbore za gradsko zastupništvo¹¹² koji bi trebali dati legitimnost Talijanskom narodnom vijeću i u kojima on pretpostavlja svoju pobjedu. Pokrenuti izbori bili su jako popraćeni u hrvatskim novinama koje su iz dana u dan pratile i komentirali politička događanja, a Saveznici bili su razočarani ovakvim razvojem situacije iz razloga što je ulazak D'Annunzija u Rijeku samo dodatno otežao pregovore na konferenciji. U *Primorskim novinama* prenosi se vijest o otvaranju izbora 13. rujna 1919. godine zajedno s porukom Narodnog vijeća SHS: „*Neka ni jedan Jugoslaven ne glasuje ni ne sudjeluje na predstojećim administrativnim izborima u Rijeci*“¹¹³. Zašto se poziva na njihovo bojkotiranje izbora? Zato što je prema Južnim Slavenima vlast Consiglia Nazionalea ustvari uzurpatorska i ona nema legitimitet kao ni izbori koje ona raspisuje prema naredbama D'Annunzija. Uz to, svi su manje-više znali da će izbori biti namješteni u korist talijanske stranke iz razloga što su na vlasti oni koji podupiru aneksiju Rijeke Italiji. Ova situacija bila je dosta nezahvalna prema Južnim Slavenima jer oni očito ostaju bez opcija za borbu protiv talijanske vlasti. Ipak, novine *Riječ SHS* daju ideju za jedini način kako ovi izbori mogu biti poštene prema svim stranama: „*Pre izbora mora da Engleska ili Amerika preuzmu kvesturu, da dozvoli i da jednako štiti i jedne i druge, Jugoslavene i Talijane*“¹¹⁴. Ovdje se traži da Engleska ili SAD kontroliraju ili barem nadgledaju izbore. To naravno nije bilo provedeno jer se Italija s time ne bi složila, a to bi stvorilo i dodatnu problematiku na konferenciji jer bi potaknulo sukobe između Italije i drugih saveznika. Italija bi se protivila savezničkoj intervenciji u izbore jer znaju da će talijanska stranka pobijediti, ako ne dođe do intervencije saveznika, a saveznicima nisu bili potrebni dodatni problemi s Italijom. Izbori su bili provedeni u listopadu 1919. godine uz pomoć vojske. *Jutarnji list* je nakon izbora 26. listopada 1919. godine objavio ove dojmove: „*Ovim izborima, kojim je D'Annunzio mislio pokazati svijetu, da uz njega stoji cijela Rijeka, doživio je blamažu. Po gradu se prenosi glas, da će D'Annunzio ostaviti Rijeku i poći u Bari, a najglavniji uzrok tome su ovi izbori*“¹¹⁵. Prema ovim vijestima koje donosi *Jutarnji list*, izgledalo je kao da su Talijani bili poraženi na izborima, ali pretpostavka je da su oni ovu vijest objavili na temelju neslužbenih rezultata. Zašto

¹¹² Daniel Patafta, *Privremene vlade u Rijeci*, str. 208.

¹¹³ Primorske novine, 13. rujna 1919., str. 1.

¹¹⁴ Riječ SHS, 10. rujna 1919., str. 1.

¹¹⁵ Jutarnji list, 29. listopad 1919., str. 3.

neslužbenih? U povijesnoj retrospektivi znamo da D'Annunzio nije otišao iz Rijeke nego je on ustvari u njoj uveo svojevrsnu diktaturu, a rezultati ovih izbora su, pretpostavljamo bili lažirani iz razloga što je D'Annunzio zajedno s talijanskom vojskom imao upravu nad gradom i samim time potpunu slobodu da lažira rezultate. *Jutarnji list* je 3. studenog objavio službene rezultate izbora koji su tvrdili da je pravo glasanja imalo 10444 ljudi, na izbore je izašlo 7154, a za Unione Nazionale (D'Annunzijeve stranku) je glasalo 6688 ljudi: „*Ovi su glasovi dobiveni uz silan teror... Po priznanju Talijana „Unione Nazionale nije dobila nego oko 3000 valjanih glasova*“¹¹⁶. Sad trebamo ukratko analizirati ove brojke. Samo oko 10 tisuća ljudi je moglo glasati jer nemaju svi pertinenzu koja se ranije spominjala, a samo oni koji imaju pertinenzu mogu glasati. Sad se možemo zapitati zašto je tako mali broj glasova dobio D'Annunzio, ako znamo da pertinenzu uglavnom imaju Talijani, a D'Annunzio se zalaže za njihove interese. Razloga tome može biti mnogo, ali jedan od bitnijih je da je velik broj Talijana želio autonomnu Rijeku pa samim time oni ne žele glasati za D'Annunzija i njegovu stranku Unione Nazionale jer je njihov glavni cilj aneksija Rijeke Italiji. Isto tako, mnogi ne žele vlast D'Annunzija u Rijeci jer znaju da će grad spasti pod njegovu diktaturu što tehnički prekida politički život u gradu, a pod tim okolnostima grad ne može napredovati.

U radu je dosad često bio spominjan D'Annunzio, a nadalje je potrebno dati određeni kontekst iza njega i problematike koju je on stvarao u Rijeci, pogotovo za Italiju na Mirovnoj konferenciji. Nećemo ulaziti u život D'Annunzija i njegovu vladavinu u Rijeci, ali spomenut će se određene informacije o njemu radi potrebnog konteksta politike i uprave u Rijeci koji su važni za ovo poglavlje. D'Annunzio je zajedno sa svojim pristašama ušao u Rijeku 12. rujna 1919. godine¹¹⁷. Odmah po dolasku zauzeo je grad, nakon ranije spomenutih izbora sastavio je gradsku upravu i treću riječku privremenu vladu. Njegov dolazak, iako izgleda korisno za Italiju, stvorio je velike probleme Italiji na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Italija nije smjela javno podržati D'Annunzija jer bi to značilo da oni na nasilan način žele pripojiti Rijeku, a to ide protiv svih dogovora Konferencije i Wilsonovih 14 točaka. Ono čemu se je Italija nadala je da će Rijeku uspjeti pridobiti na legalan način uz odobrenje saveznika. S druge strane, Italija nije mogla intervenirati protiv D'Annunzija jer je on radio za dobrobit Italije i bio je poznata ličnost u Italiji pa talijanski vojnici nisu željeli ratovati protiv njega. Dakle, Italija nije mogla javno podupirati njegove postupke, ali isto tako nisu ni mogli intervenirati protiv njega. Sama prisutnost D'Annunzija u Rijeci stvara ogromno nezadovoljstvo na Mirovnoj konferenciji. To

¹¹⁶ *Jutarnji list*, 3. studeni 1919., str. 3.

¹¹⁷ Vjeran Pavlaković, *D'Annunzio u Rijeci 1919.: Repräsentacije u jugoslavenskom tisku*, str. 39.

je nezadovoljstvo samo bilo pojačano konstantnim optuživanjima koje Južni Slaveni šalju prema konferenciji u Parizu da saveznici ustvari dopuštaju i podupiru okupaciju Rijeke. *Jutarnji list* je 17. rujna 1919. godine prenio optužbu Italije prema postupcima Talijana u Rijeci. Optužbu je u ime Italije iznio Nitti na mirovnoj konferenciji u Parizu: „*Ne mogu prikriti svoje ogorčenje i svoju žalost. Prvi put se dogodiše u talijanskoj vojsci znaci pobune i nedisciplinovasti... Vlada je poduzela sve potrebne mjere da se, ovakvim žaljenja vrijednim događajima stane na put i da se ne ponove*“¹¹⁸. Okupacija koju je počinio D'Annunzio ustvari je bila sramotna za Italiju jer je to značilo da oni ne mogu kontrolirati svoje vojnike i samim time je taj postupak stvarao loš ugled Italiji na Mirovnoj konferenciji. Posebno je Nitti bio zadužen za istjerivanje D'Annunzija što je pokušao učiniti ograničavanjem dotoka hrane i drugih namirnica kroz embargo koji stavlja na grad. Pritisak Saveznika na Italiju bio je velik pa Italija da im ugodu, radi ekonomsku blokadu Rijeke¹¹⁹, a takav postupak je trebao otežati vladavinu D'Annunzija u Rijeci i samim time bio je odobren od Saveznika. U Rijeku su u ovo vrijeme pohrlili razni novinari koji su svakodnevno pratili i pisali o situaciji u Rijeci zbog specifične pozicije u kojoj se je ovaj grad našao. Rijeka je sad postala jedno od glavnih pitanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji i više nitko nije bi siguran kako pravilno treba postupiti kod pitanja ovog grada. Južni Slaveni su na događaje u Rijeci gledali posebno tragično i 15. rujna 1919. godine je *Jutarnji list* objavio dramatičan opis situacije u gradu: „*Na Rijeci, kao i svojim okolišnim mjestima, vlada panika, jer Talijani, a pogotovo njihovi vojnici, izvađaju silna nasilja. Naš narod u smrtnom strahu bježi iz Rijeke pa je sav Bakar krcat bjeguncima. Arditi s izvučenim bodežima provalili su u grad i groze se pokoljem. Naš narod je grozno uplašen jer se vidi bez pomoći*“¹²⁰. Južni Slaveni u Rijeci su u strahu, radi se konstantan pritisak na Parišku mirovnu konferenciju da im dođu u pomoć, Italija osuđuje D'Annunzija i njegove postupke u gradu, ali diktatura u Rijeci se i dalje nastavlja, a riječki Južni Slaveni ostaju bez potrebne pomoći.

Na mirovnoj konferenciji postojale su brojne rasprave o Riječkoj situaciji i kako postupiti prema njoj. Jugoslavenska parlamentarna deputacija iz krajeva okupiranih od Talijana poslala je memorandum konferenciji 1. prosinca 1919. godine u kojem iznose svoje optužbe prema Italiji. Njihovo viđenje situacije možda je malo prenapuhano, ali i dalje nam daje dobar uvid u stanje u Rijeci. Oni optužuju D'Annunzija da prijeti da će raznijeti grad, ako bude primoran da

¹¹⁸ *Jutarnji list*, 17. rujna 1919., str. 2.

¹¹⁹ Francesca Rolandi, *Escapes, expulsions, and the creation of new boundaries during D'Annunzio's rule in Fiume*, str. 113.

¹²⁰ *Jutarnji list*, 15. rujna 1919., str. 1.

se preda Italiji. Uz to, još optužuju D'Annunzija da tlači Slavenski narod, da ga Italija podupire i navode da bi Rijeku trebalo pripojiti Kraljevstvu SHS naroda tako da se izbjegnu ovakve situacije¹²¹. Iako je D'Annunzio bio diktator koji je spreman na svakakve ekstremne postupke, on ipak nije bezumno napadao i ubijao ljude po Rijeci jer bi time nastala anarhija u gradu. Rijeka je svejedno bila u određenim problemima kroz tiraniju D'Annunzija iz razloga što je grad bio izoliran od svog zaleđa, a Italija je stavila trgovačku barijeru na Rijeku tako da grad ekonomski nije mogao dobro funkcionirati. Konferencija u Parizu završila je početkom 1920. godine, a problem D'Annunzija i dalje nije bio riješen. Krajem 1920. godine rješenje za Rijeku bilo je dogovoreno u Rapallu (o čemu će se više pričati kasnije u radu) i samim time je D'Annunzio trebao biti konačno istjeran iz grada, ali naravno on je htio i dalje ostati na vlasti pa je njegova ideja bila uspostava nove države. D'Annunzio je 8. rujna 1920. godine proglasio Talijansku regenciju Kvarner (Reggenza Italiana del Carnaro) i u njoj je uveo novi ustav "Carta del Carnaro" i samim time je stvorio i četvrtu privremenu vladu u Rijeci poslije rata¹²². Kod uspostave nove države, D'Annunzio je želio zaustaviti proces istjerivanja iz Rijeke i dati određenu razinu legitimiteta njegovoj vlasti. Uz to, on se nadao da će novi, progresivni ustav biti prihvaćen od građana Rijeke, da će građani podržati njegovu vlast u novoj državi i da će biti odbijene odluke donesene u Rapallu između Kraljevstva SHS i Italije. Naravno, Italiji je već bilo dosta D'Annunzija jer joj je stvorio razne probleme i loš ugled na Mirovnoj konferenciji pa su ga htjeli otjerati. Kraljevstvo SHS također je podržavalo D'Annunzijevo istjerivanje iz grada jer je on istjerivao Južne Slavene van iz Rijeke, vršio je pritisak na talijaniziranje njihovih imena i zabranjivao južnoslavenska obilježja u Rijeci. Građani isto nisu bili preveliki simpatizeri D'Annunzija jer je njegova vlast bila uzurpatorska. Konačno rješenje ove problematične ličnosti došlo je na Božić 1920. godine kada Italija šalje svoju vojsku u Rijeku da se makne D'Annunzio s vlasti. Taj je događaj on famozno prozvao „Krvavi Božić“ u kojem je umrlo 32 ljudi (uglavnom vojnici uz par civila), a do kraja siječnja 1921. godine skoro su svi D'Annunzijevo vojnici pobjegli iz grada¹²³.

Riječka politička situacija, kako se moglo dosad vidjeti, bila je burna, a pogoršavala je već komplicirano Riječko pitanje na pregovorima od 1918. godine pa sve do kraja 1920. godine. Razne privremene vlade i stranke koje podupiru ili jednu ili drugu stranu u ovome sukobu samo su otežavale mogućnost dolaska do rješenja, a vladavina D'Annunzija dodatno je razbuktala vatru. Saveznici na konferenciji uzimali su u obzir kod razmatranja statusa Rijeke i situaciju na

¹²¹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 34-38.

¹²² Dajana Đurić, *Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevo vrijeme 1918.-1920.*, str. 42.

¹²³ Dominique Kirchner Reill, *The fume crisis*, str. 225.

terenu u koju je uključena politička slika grada, ali to je samo bio dodatan otežavajući faktor iz razloga što se znalo da talijanska vlast u gradu dolazi ilegalno, nametnuto i da oni potiskuju južnoslavenski element tako da se ustvari nije znalo do koje razine su ljudi podupirali pripajanje Italiji, pripajanje Kraljevstvu SHS ili uspostavu samostalne Republike Rijeke. Uz to, D'Annunzio je još dodatno sramotio saveznike na svjetskoj razini jer nisu mogli riješiti problem pjesnika koji je zauzeo jednu malu luku i samim time stvorio ogromne nesuglasice između saveznika, Italije i Kraljevstva SHS. Uzimajući sve ove informacije, uz elemente ekonomije, stanovništva i problema samoodređenja koji su ranije komentirani, može se vidjeti zašto je Rijeka bila problem koji je skoro paralizirao Parišku mirovnu konferenciju i koji je onemogućio dolazak do rješenja o Jadranskom pitanju. Riječka problematika upravo je zbog ovih faktora bila najveći problem za uspostavu mirovnih dogovora između Kraljevstva SHS i Italije. Dosad su podosta komentirani brojni faktori koji su otežavali stvaranje dogovora oko Rijeke na Pariškoj mirovnoj konferenciji, a sljedeće što treba učiniti je primijeniti ove informacije na same prijedloge rješenja koje su saveznici nudili za Rijeku u Parizu. To će se učiniti kroz analizu prijedloga rješenja za Rijeku koji se daju 9. prosinca 1919. godine i 14. siječnja 1920. godine. Kroz njihovu analizu vidjet će se kako su svi ovi elementi stvorili neslaganje između sudionika konferencije.

2.3.5. Prikaz neslaganja – Saveznička rješenja po pitanju Rijeke

U ovome dijelu rasprave koristit će se samo primarni zapisi s Pariške mirovne konferencije u kojima se predlažu rješenja za Riječku problematiku, a pomagala za njihovo razumijevanje biti će svi podaci koji su ranije navedeni o ekonomskoj problematici Rijeke, o sastavu riječkog stanovništva, o problemu primjene principa samoodređenja na grad i o političkoj situaciji i vlasti u Rijeci. Ranije u radu se govorilo o prijedlozima rješenja za Jadransko pitanje koji su bili sastavljeni 9. prosinca 1919. godine i 14. siječnja 1920. godine i u tome poglavlju se izostavila rasprava za Rijeku, a sada se ide na detaljnu analizu statusa Rijeke unutar ovih prijedloga iz razloga što tek sada imamo potrebne informacije za razumijevanje ovih prijedloga. U prvome prijedlogu glavnu riječ ima Wilson i on je u obzir uzeo princip samoodređenja za Rijeku (prema kojem bi Rijeka išla Italiji zbog Talijanske većine u gradu), ali je poštivao i ekonomski značaj grada za Kraljevstvo SHS tako da njegov kompromis u kojem nitko nije sretan, ali nitko nije ni nesretan, dovodi do rješenja koje predviđa stvaranja Slobodne Riječke

Države pod upravom Lige Naroda¹²⁴. Ovaj prijedlog su na konferenciji saveznici predali Italiji i Kraljevstvu SHS na razmatranje. Prihvaćanjem ovog prijedloga od obje strane u raspravi bi označilo i završetak Riječke problematike, ali to se naravno nije dogodilo. Prvi prijedlog stvara rješenje u kojem bi Slobodna Riječka država imala istu autonomiju kakvu je imala i za vrijeme Austro-Ugarske, ali bi ona uključila puno veći teritorij od samog grada Rijeke. Ranije u radu navedeno je da je sam grad Rijeka imao 1918. godine oko 46 tisuća stanovnika, a nova Riječka država bi uključila oko 200 tisuća Južnih Slavena¹²⁵ prema izlaganju Wilsona jer bi se u njoj našlo cijelo Riječko zaleđe i okolna područja koja su pretežito naseljena Južnim Slavenima. Iz tog je razloga Italija odbijala provođenje plebiscita na teritoriju Wilsonove novo predviđene države jer bi Talijani u njoj bili manjina što ih može dovesti u opasnost od opresije južnoslavenskog stanovništva, a samim time moglo bi se izglasati njezino pripajanje Kraljevstvu SHS. Talijanski prigovor bio je uvažen od Wilson i zato je on bio spreman staviti tu novu državu pod upravu Lige naroda. U tom slučaju, niti jedna nacionalna skupina neće biti u opasnosti iz razloga što se građani neće nalaziti u sukobljenim državama, a isto tako će sve sukobljene države dobiti jednaka prava na trgovanje s Rijekom i na korištenje Riječke luke. Dakle, nitko ne bi bio zakinut i svi bi dobili pravedan i jednak tretman. Naravno, kako se može zaključiti iz dosadašnjeg tijeka Pariške mirovne konferencije, na ovaj prijedlog došle su razne kritike i samim time prijedlog je morao biti izmijenjen. Predsjednik SAD-a u ovome trenutku nije se nalazio u Parizu iz razloga što su 1920. godine bili održani izbori u SAD-u i samim time Wilson je imao političke obveze koje je morao rješavati u svojoj domovini tako da su pregovore nakon ovog prijedloga morali voditi Clemenceau i Lloyd George s Trumbićem i predstavnikom Italije Nittijem.

Trumbić nije prihvatio prijedlog koji je ponudio Wilson upravo zbog jednog od razloga koji je bio komentiran ranije, a to je ekonomija. Trumbić je tvrdio da će odvajanjem Rijeke od Kraljevstva SHS doći do slabljenja komunikacije i povezanosti između Rijeke i SHS, a samim time će ekonomski patiti i jedni i drugi¹²⁶. Trumbić je ovdje predlagao da Rijeka može ostati autonomna, ali da Kraljevstvo SHS dobije administraciju nad željeznicama i lukom kao i da im se pridruže Sušak i luka Baroš.¹²⁷ Ovim prijedlogom Trumbića donekle bi bili zadovoljeni i uvjeti Italije i uvjeti Kraljevstva SHS. Glavni razlog za potražnju Rijeke od Italije usmjeren je na sigurnost talijanskog stanovništva u gradu, a glavni razlog potražnje od Kraljevstva SHS je

¹²⁴ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 43.

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 55.

¹²⁷ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 57-58.

ekonomija. Dakle, ako Kraljevstvo SHS ima administrativnu upravu nad željeznicom i lukom tad će oni moći nastaviti trgovati preko Rijeke i samim time bi gospodarska stabilnost Rijeke i Kraljevstva SHS bila osigurana. Talijansko stanovništvo s druge strane neće biti u opasnosti opresije od Južnih Slavnina jer bi se oni nalazili pod upravom Lige naroda. Protuprijedlog Trumbića bio je valjan, ali naravno Italija ga nije prihvatila. Ono što bi ovdje trebalo biti na umu jest talijanska želja za zaštitom Talijana u Rijeci, ali istovremeno i želja da se ekonomski ošteti Kraljevstvo SHS. Italija želi dovesti Kraljevstvo SHS u takvu situaciju da im više ne predstavljaju nikakvu teritorijalnu, vojnu ni ekonomsku opasnost, a oduzimanje Rijeke i mogućnosti slobodnog trgovanja preko nje ide u tome cilju.

Odgovor Italije na prijedloge Saveznika i Trumbića je da oni žele izdvajanje grada Rijeke iz Slobodne Riječke Države i da se granica te države pomakne prema istoku tako da Kraljevstvo SHS bude čim dalje od Pule i Trsta jer ih u tome slučaju ona ne može direktno napasti¹²⁸. Nitti je znao da ovaj prijedlog Italije neće biti prihvaćen jer on leži na lošim temeljima. Zašto bi se uopće uspostavljala Slobodna Riječka Država unutar koje nije uključena Rijeka? Grad Rijeka jedini je razlog zašto se ta država i planira stvoriti, a okolica Rijeke bi ušla u tu državu samo zbog njezinog boljeg funkcioniranja. Ovim prijedlogom predstavnici Italije najvjerojatnije samo žele pokazati da neće pristati ni na jedno rješenje koje ne zadovoljavaju njihove početne želje, među kojima je pripajanje grada Rijeke. Saveznici mogu stvarati nove države i uvoditi nova rješenja, ali tako dugo dok ona ne uključuju pripajanje grada Rijeke Italiji, tad rješenja neće biti jer Italija neće pristati na njih. Clemenceau i Lloyd George bili su svjesni situacije u koju ih je dovela Italija. Ranije u radu bili su obrađeni motivi Francuske i Velike Britanije u ovim pregovorima i prema tome znamo da su Clemenceau i Lloyd George bili spremni na zadovoljavanje talijanskih težnji jer su oni predstavljali države s kojima je Italija potpisala Londonski ugovor te samim time oni su dužni ispuniti Italiji one zahtjeve koje je tražila. Nakon odlaska Wilsona s konferencije, Clemenceau i Lloyd George u siječnju 1920. godine mogu revidirati prijašnji prijedlog rješenja i predložiti novo rješenje.

Rijeka neće biti odvojena država nego će biti dodijeljena Italiji, a Sušak će biti predan SHS. Luka i željeznice u Rijeci idu Ligi naroda koja tad upravlja njima tako da svi dobe pravednu trgovinu¹²⁹. Ovo je bio prijedlog koji su Clemenceau i Lloyd George iznijeli 13. siječnja 1920. godine. Ovaj je prijedlog naravno bio ekstremno različit od ranijih prijedloga, ali postojao je i razlog tome. Svi su bili svjesni da Trumbić neće pristati na ovakav prijedlog, ali ako mu se

¹²⁸ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 62-64.

¹²⁹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 88.

zaprijeti provođenjem Londonskog ugovora u slučaju da ne prihvati ovakvo rješenje, tad će biti primoran raditi kompromise na koje u drugim slučajevima on i Kraljevstvo SHS ne bi pristali. Trumbić je tako stavljen pred zid i bio je svjestan da nema više puno prostora za pregovaranje. On se žalio na nepravdu ovakvog rješenja i samim time su Clemenceau i Lloyd George odmah sljedeći dan dali rješenje koje je bilo pogodnije za Kraljevstvo SHS pod prijetnjom da, ako Trumbić ne prihvati to rješenje, tad se provodi Londonski ugovor. Rješenje koje se daje 14. siječnja 1920. godine tvrdi da se neće stvoriti Slobodna Riječka Država nego će samo grad Rijeka biti stavljen pod upravu Lige naroda, Sušak će pripasti Kraljevstvu SHS dok su željeznica i luka u Rijeci isto pod upravom Lige naroda, a Italija će dobiti dio teritorija uz obalu koji će povezati Rijeku s Italijom (tehnički joj se ovim prijedlogom daje većina Istre)¹³⁰. Trumbić je i dalje prigovarao na to da željeznica i luka ne bi trebale biti pod upravom Lige naroda, ali je prihvatio sve ostale točke u ovome prijedlogu kao što je i znao da će morati prihvatiti tu točku koja određuje nadležnost nad lukom i željeznicom. Ipak, najbitnija točka u ovome prijedlogu spajanje je Italije s Rijekom preko komada zemlje na obali. To je značilo direktnu mogućnost trgovanja između Rijeke i Italije i povezanost riječkih Talijana s Italijom. Trumbić u ovome slučaju više nije imao puno mjesta za pregovaranje i bio je svjestan da će morati prihvatiti ovaj prijedlog.

Nakon prijedloga iz 14. siječnja izgledalo je da situacija s Riječkom problematikom ide kraju, ali ranije u radu spomenuli smo da u ovome trenutku konferencije dolazi do preokreta. Taj preokret dolazi u intervenciju Wilsona koji je osudio postupke Clemenceaua i Lloyd Georga nakon što je saznao za njihov prijedlog iz 14. siječnja. Wilson je smatrao da je teritorij Istre nepravdu dodijeljen Italiji jer se taj postupak ne može opravdati niti strateški niti ekonomski, a samim time se predaje i dio željeznice Italiji i radi se nepravda prema Južnim Slavenima. Wilson je to opisao ovim riječima: „*Prijedlog od 9. decembra je duboko izmijenjen u korist talijanskih ciljeva, a na ozbiljnu štetu Jugoslavenskog naroda te na opasnost svjetskog mira*“¹³¹. Izvor frustracije koji možemo primijetiti kod Wilsona ustvari dolazi iz činjenice da se radi njemu iza leđa i da se za pregovore koriste taktike koje idu protiv svega za što se Wilson zalagao na konferenciji. Ipak, zašto Wilson nije samo predao taj dio Istre koji je ovdje bio obećan Italiji? Zašto bi on ugrozio svjetski mir zbog tako malog dijela zemlje? Iz strateških razloga Wilson odbija spajanje Italije s Rijekom kroz komadić zemlje na obali jer to donosi komplikacije u carinskoj kontroli, obalnoj službi i u mnogim drugim administrativnim i

¹³⁰ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 97.

¹³¹ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 109.

ekonomskim aspektima. Uz to, prema Wilsonu ovakav postupak samo otvara mogućnost aneksije cijele Istre i Rijeke Italiji¹³². Rješenje iz 14. siječnja još i stvara određene probleme s načelima koje Wilson uvodi na konferenciji.

Prvo, Trumbiću se prijetilo s Londonskim sporazumom u slučaju da ne prihvati po Kraljevstvu SHS nepravedne prijedloge, a Wilson je u svojim točkama zabranio provedbu tajnih ugovora. Drugo, Wilson je zabranio beznačajno davanje dijelova teritorija Istre Italiji samo zato što je to Italija tako htjela, to ide protiv njegovog pravila samoodređenja. Treće, Clemenceau i Lloyd George izmijenili su Wilsonove točke odmah nakon što je on otišao s konferencije. Upravo zbog ovih razloga Wilson je dao ultimatum na konferenciji, ili će se odbaciti prijedlozi doneseni 14. siječnja, ili se SAD povlači kao sudionik konferencije¹³³. Točno na ovim prijedlozima možemo vidjeti način kako je Jadransko pitanje zajedno s Riječkom problematikom ugrozilo svjetski mir. Zbog kompleksnosti ove teme Wilson je prijetio odlaskom s Konferencije, a to bi moglo značiti i izolaciju od Europske politike. Bez pomoći SAD-a, mir koji je trebao biti sklopljen na Konferenciji ne bi imao više istu težinu.

Nakon odbacivanja prijedloga iz 14. siječnja 1920. godine dolazimo i do kraja konferencije u Parizu, a rješenja za Jadransko pitanje i riječku problematiku nema. Ranije smo spomenuli da je Pariška mirovna konferencija završena krajem siječnja 1920. godine, a izgledalo je tad kao da smo i dalje na nultoj točki s ovim pitanjima. Dosad se kroz rad predstavilo sve otežavajuće faktore za Jadransko pitanje: od suprotstavljenih interesa Saveznika do Riječke problematike koja uključuje ekonomske faktore, probleme s popisima stanovništva, princip samoodređenja, politiku u gradu i suprotstavljena rješenja od saveznika. Sva ranija poglavlja pokazivala su na nemogućnost dolaska do rješenja za Jadransko pitanja, a upravo nam kraj konferencije najbolje prikazuje spoj svih tih problema. Na cijeloj konferenciji žustro se i snažno raspravljalo o Jadranskom pitanju te na kraju konferencije nije bilo nikakvog dogovora. Dalje smo bili na početnoj točki te sama ta činjenica potvrđuje sve razloga i rasprave o problemima o kojima se dosad raspravljalo u radu. Nakon konferencije u Parizu, rješenje za Jadransko pitanje svejedno se moralo pronaći i to u što kraćem roku. Kratki pregovori bili su nastavljeni i do rješenja se je naposljetku došlo. Vlada Italije i vlada Kraljevstva SHS pristale su na dogovor kojim je (barem privremeno) bilo riješeno Jadransko pitanje i Riječka problematika. Taj je dogovor bio sklopljen u talijanskome gradu Rapallu u noći s 12. na 13. studeni 1920. godine¹³⁴.

¹³² Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 120.

¹³³ Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 113.

¹³⁴ Štefan Štivičić, *Londonski ugovor – problemi ratne i poslijeratne diplomacije*, str. 135.

2.4. Rapallski ugovor

Ugovor u Rapallu iz 1920. godine bio je privremeni završetak sporova o Jadranskoj obali. U razdoblju koje je trajalo više od pet godina Jadransko pitanje nije uspijevalo biti riješeno. Ono je započelo Londonskim ugovorom i raznim obećanjima koje su saveznici dali Italiji za teritorij Jadrana, razvilo se kroz Parišku mirovnu konferenciju u jedno od najtežih pitanja za riješiti i završilo je u Rapallu. Problematika za Jadransko pitanje ostala je neriješena u Parizu, ali sa svjesnošću od svih strana da se do dogovora mora doći. Za ovaj je rad bilo bitno prikazati komplikacije Jadranskog pitanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji tako da se u ovome dijelu rasprave neće ulaziti u pregovore poslije konferencije čisto zbog manjka prostora koji nam ovaj rad nudi, ali radi konteksta rasprave nužno je barem ukratko prikazati kako je sva ta problematika nakon Pariške mirovne konferencije bila završena.

Politička scena se je značajno promijenila nakon Pariza i sklapanje Rapallskog ugovora učinjeno je od uglavnom novih političkih lica koja dosad nisu bila spomenuta u radu. Ugovor u Rapallu su od strane Kraljevstva SHS potpisali: predsjednik Vlade Milenko Vesnić, ministar vanjskih poslova dr. Ante Trumbić i ministar financija Kosta Stojanović. S talijanske strane potpisnicu ugovora su predsjednik Vlade Italije Giovanni Giolitti, ministar vanjskih poslova Carlo Sforza i ministar obrane Ivanoe Bonomi¹³⁵. U radu je ranije spomenuto da u sklopu Jadranskog pitanja postoji nekoliko spornih teritorija: Albanija, Zadar, određeni otoci Jadrana, Dalmacija, Istra i Rijeka. Pitanjem Albanije se potpisnici u ovome ugovoru nisu bavili. Ukratko ćemo samo spomenuti da je Italija vodila sukobe oko grada Valone (Vlora) u Albaniji u kojima su pristaše stvaranja neovisne Albanije uspjeli ostvariti pobjedu nad Talijanima i Albanija dobiva svoju neovisnost u Londonu 1921. godine¹³⁶. Sad će se ukratko prijeći na zaključke u Rapallu oko ranije spomenutih spornih teritorija u Jadranu krećući prvo od Zadra. Ranije u radu spomenuto je da je Zadar bio pretežito talijanski grad, ali on je bio i administrativno središte Dalmacije pa je samim time njegovo predavanje Italiji problematično, ako promatramo s gledišta Kraljevstva SHS. Unatoč tome, Zadar je zajedno s njegovom užom okolicom bio predan Italiji¹³⁷ koja je dobila suverenitet nad tim malim, ali središnjim gradom Dalmacije. Predaja Zadra označila je administrativne probleme za Dalmaciju iz razloga što se moralo pronaći novo središte koje će zamijeniti Zadar, a to će stvoriti dodatne troškove.

¹³⁵ Marjan Diklić, *Zadar i Rapallski ugovor*, str 232.

¹³⁶ *Albanija*, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.

¹³⁷ Marjan Diklić, *Zadar i Rapallski ugovor*, str 232.

Prelaskom na otočnu problematiku u Jadranu vidjet će se isto određene uspjehe talijanske diplomacije. Od primorskih otoka Italija je dobila Cres i Lošinj, a od dalmatinskih Lastovo i Palagružu (uz naravno sve manje otočiće i grebene koji se nalaze uz ove otoke)¹³⁸. Italija je i na ovome području dobila upravo ono što je tražila, a to je povećana kontrola nad Jadranom. Cres i Lošinj otoci su koji se nalaze jako blizu Rijeci i Istri tako da se kroz njih može kontrolirati sigurnost tih područja, a nalaze se i dovoljno blizu jadranskoj obali koja pripada Kraljevstvu SHS tako da mogu i vojno ugroziti SHS, ako će to biti potrebno. S druge strane, otoci Lastovo i Palagruža podosta su odvojeni od obale i nalaze se bliže središtu Jadrana tako da se preko njih može kontrolirati sav pomorski promet koji se odvija od strane Kraljevstva SHS. Italija je dobila veliku stratešku prednost preuzimanjem tih otoka, a jedino joj nije bila ispunjena želja demilitarizacije drugih Jadranskih otoka. Ipak, ta želja demilitarizacije nije se niti ozbiljno razmatrala jer bi to samo ugrozilo teritorij Kraljevstva SHS i time bi se narušilo pravo naroda na samoobranu. Dalmacija od početka Pariške mirovne konferencije više nije bila velika točka pregovora jer je Italija nedugo nakon početka konferencije odustala od Dalmacije i preusmjerila svoje težnje prema Rijeci. Iako je politika Italije na početku konferencije bila Londonski ugovor plus Rijeka, u Italiji su bili svjesni da će morati raditi određene kompromise zbog nastanka nove države SHS, a taj je kompromis bio odustajanje od Dalmacije. Iz tih razloga je Dalmacija u Rapallu bila predana Kraljevstvu SHS¹³⁹. Italija je ustvari vrlo lako odustala od Dalmacije jer se u njoj nije nalazilo većinski talijansko stanovništvo kao što je to bila situacija u Rijeci ili Zadru pa su samim time potraživanja Italije za Dalmaciju bila i na slabim nogama. Ipak, u Dalmaciji je postojao velik broj Talijana koji su ostali u Kraljevstvu SHS pa je Italija ispregovarala povoljne uvjete za njih. Kraljevstvo SHS pružilo je mogućnost Talijanima koji su se našli u Kraljevstvu SHS da se ne moraju iseliti i da uživaju pravo slobodne uporabe vlastitog jezika i slobodnog ispovijedanja vjere, a s druge strane Južnim Slavenima koji su se našli u Italiji nisu bile davane takve garancije¹⁴⁰. Tehnički je ovim činom Talijanima u Kraljevstvu SHS dopušteno da budu talijanski građani u drugoj državi i to je najviša razina zaštite koju neka manjina može imati. Dakle, dosad smo vidjeli mnoge dobitke koje je Italija dobila u ovim pregovorima. Skoro svaki sporni teritorij pripao je Italiji, a čak i u slučaju Dalmacije koju nisu dobili su uspjeli ispregovarati odlične uvjete za talijanske stanovnike u Dalmaciji. Sljedeće treba krenuti na temu Istre da se provjeri, ako će se ovaj trend uspješnosti Italije nastaviti.

¹³⁸ Štefan Štivičić, *Londonski ugovor – problemi ratne i poslijeratne diplomacije*, str. 135.

¹³⁹ Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 112.

¹⁴⁰ Dajana Đurić, *Državopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevom vremenu 1918.-1920*, str. 46.

Ukratko, Italija je dobila cijelu Istru (osim Kastva i otoka Krka)¹⁴¹. Ovim činom Italiji je predan ogroman broj Južnih Slavena koji su živjeli na području Istre i već sada se može vidjeti da je ovaj ugovor dosta nepravedan prema Kraljevstvu SHS i Južnim Slavenima. Zadnja točka teritorija koju ćemo spomenuti je i ona najvažnija, a to je Rijeka. Grad čija je problematika bila jedan od najvažnijih razloga stvaranja nemogućnosti za rješenje Jadranskog pitanja na Pariškoj mirovnoj konferenciji i koji je skoro ugrozio stvaranje kolektivnog svjetskog mira. Riječka problematika riješena je tako da se odustalo od velike Riječke države (u kojoj je većinsko stanovništvo južnoslavensko) i samo Rijeka je proglašena Slobodnom Riječkom Državom. Ovim je postupkom Kraljevstvu SHS ostala samo luka Baroš na Sušaku¹⁴². Rijeka je isto tako postala povezana s Italijom kroz mali obalni teritorij tako da je Italija ostvarila i tu želju. Dakle, Italija je skoro u potpunosti ostvarila svoje teritorijalne ciljeve koje je imala u jadranskome području. Iz ovog se može zaključiti da je Kraljevstvo SHS u Rapallskome ugovoru čak prošlo gore nego što je to moglo proći u, prema Trumbiću, nepravednome rješenju koje mu se nudilo 9. prosinca 1919. godine. Prema rješenju iz 9. prosinca Italiji nije bio predan tako velik dio Istre, Rijeka i Italija nisu bile povezane i Zadar je trebao biti pod Ligom naroda. Dakle, odgađanjem rješenja na konferenciji je Kraljevstvo SHS ustvari prošlo gore i izgubilo je više teritorija nego što je moglo izgubiti prihvaćanjem uvjeta na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Sad se moramo zapitati zašto je Italija ostvarila takvu dominaciju u pregovorima nakon Pariza.

Razlog tome možemo pronaći kod Wilsona, ili točnije, u nedostatku njegove pomoći. Wilson je 1920. godine bio pri kraju svojeg predsjedničkog mandata, a na parlamentarnim izborima u SAD-u pobijedili su republikanci (Wilson je bio demokrat) pa je samim time njegova pozicija moći uvelike pala¹⁴³. Dakle, Wilson više nije imao dovoljno velik utjecaj da brani interese Kraljevstva SHS, a to je značilo da Kraljevstvo SHS ostaje bez glavne potpore i da nema drugog izbora nego prihvatiti po njega nepravedan mir. Izostankom pomoći, Wilson je stvorio situaciju gdje su većinom sve želje Italije ispunjene, a Kraljevstvo SHS je samo moralo pristati na njih. Zbog Rapalskog ugovora pod Talijansku vlast dolazi velik broj Južnih Slavena koji nemaju posebna prava kao što Talijani imaju u Kraljevstvu SHS i samim time je otvoren put za opresiju tog stanovništva. Iako je ovaj ugovor bio ekstremno nepravedan prema Kraljevstvu SHS, ministar vanjskih poslova Italije, Carlo Sforza je nakon njegovog sklapanja izjavio: „*Ugovor u Rapallu će stvarno biti početak plodnog i radosnog života, zato što je to mir utemeljen na*

¹⁴¹ Marjan Diklić, *Zadar i Rapalski ugovor*, str 232.

¹⁴² Marina Cattaruzza, *Italy and its eastern border, 1866-2016*, str. 113.

¹⁴³ Isto.

*harmoniji*¹⁴⁴. Ove riječi neće potrajati jer će se sukobi oko Jadrana i dalje nastaviti nakon Rapalla, ali krajem 1920. godine je (barem privremeno) riješena Jadransko pitanje i Riječka problematika. Ovime je završen proces koji je trajao od Londona do Rapalla i završio je na jedan način koji je bio nepravedan u jednu ruku, ali potpuno očekivan u drugu. Izgleda da je taj proces samo bio odugovlačenje Južnih Slavena da ne izgube teritorij za koji su smatrali da je pravedno njihov. Iako su ti pregovori naizgled bili mrtva utrka, ispalo je da je u njima mogao biti samo jedan pobjednik, a to je Italija.

¹⁴⁴ Isto.

3. ZAKLJUČAK

Zašto je teritorij istočnog Jadrana stvorio takav problem i zašto za vrijeme Konferencije nije bilo moguće doći do rješenja oko Jadranskog pitanja? Ovo je pitanje bilo postavljeno u uvodu ovog rada i nakon detaljne i opširne obrade raznih informacija koje dobivamo iz razdoblja 1919. i 1920. godine možemo doći do jednog zaključka i potvrđivanja prvotno postavljene teze. Jadransko pitanje nije bilo rješivo na Pariškoj mirovnoj konferenciji zbog suprotstavljenih interesa sudionika Konferencije i zbog riječke problematike. Navedenu se tezu počelo dokazivati kroz davanje kratkog konteksta o Prvome svjetskome ratu. Taj je kontekst bitan zbog činjenice da Italija ulazi u rat zbog svojih interesa, a ti interesi su teritorijalno proširivanje na području Jadrana. Italija iz tog razloga sklapa Londonski ugovor 1915. godine i ta je činjenica bitna jer se kroz Konferenciju često poziva na Londonski ugovor kao uteg koji Francuska i Velika Britanija moraju nositi i kao prijetnja Kraljevstvu SHS da će se on provesti u slučaju njihovog odbijanja prijedloga o raspodijeli teritorija na konferenciji. U iznošenju ovog konteksta je isto tako bitno spomenuti sočansku bojišnicu na kojoj ratovanje Talijani protiv Južnih Slavena stvara veliki animozitet između tih dviju strana što je otežalo njihove pregovore na konferenciji pošto su morali surađivati kao dvije prijateljske, susjedne zemlje. Nakon predstavljanja konteksta Prvog svjetskog rata, krenulo se u obradu teza i u analizu dva faktora koji su stvorili okruženje u kojem je Jadransko pitanje postalo nerješivo na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Prvi rezultat istraživanja ovog rada došao je iz analize različitih interesa saveznika na Konferenciji. Na temelju iznesenih informacija u radu, može se zaključiti da su neslaganja Woodrowa Wilsona s predstavnicima Italije, Francuske i Velike Britanije stvarala jedan od glavnih razloga za nemogućnost rješenja Jadranskog pitanja. Iako su David Lloyd George i Georges Clemenceau imali određenu razinu simpatija prema Kraljevstvu SHS i njegovim željama i zahtjevima, oni su bili vezani uz Londonski ugovor i stajali su na strani Italije u većini teritorijalnih sporova, što se pogotovo može vidjeti u prijedlogu rješenja iz 14. siječnja 1919. godine koji je u radu analiziran. SAD je s druge strane davao veliku potporu Kraljevstvu SHS jer je to više podupiralo ravnotežu sila na Jadranu, a to se slagalo s Wilsonovim politikama pravednosti i ravnoteže za mir u svijetu koje je izrazio u svojih 14 točaka. Navedena neslaganja bila su važan faktor za nemogućnost dolaska do rješenja Jadranskog pitanja, a ta su neslaganja najbolje bila izražena oko Riječke problematike. Najvažnija stvar koju smo kroz analizu ovog rada mogli saznati je da je status Rijeke bio ključan u rješavanju Jadranskog pitanja. Iako su obrađeni suprotstavljeni motivi saveznika otežavali dolazak do rješenja za Jadransko pitanje, Rijeka je bila problem oko kojeg su se saveznici najviše suprotstavljali. U obradi ovog dijela

rada zaključeno je da je Rijeka bila podijeljeni grad u kojem je bio velik broj Južnih Slavena kao i velik broj Talijana. Uz to, na popise stanovništva u Rijeci utjecale su talijanske vlasti u gradu kroz moguće namještanje brojeva i kroz razna istjerivanja Južnih Slavena. Rijeka je dakle, imala talijansku vlast koja je stvarala sliku nje kao talijanskog grada s pretežito talijanskim stanovništvom. Rijeka je još bila i ekonomski bitna za mnoge narode u Europi tako da bi njezino dodjeljivanje Italiji moglo oštetiti ne samo Južne Slavene, nego i Čehe, Mađare... Ovdje se može zaključiti da je taj grad bio ekonomski bitniji drugim narodima više nego Talijanima koji su imali u svojem teritoriju važnu luku Trst. Dakle, Rijeka ekonomski nije toliko bitna za Italiju, ali ono što je bilo bitno kod Rijeke za Italiju je talijansko stanovništvo i njegova iredentistička želja za preuzimanje tog lučkog grada. Kroz analizu ovih detalja u radu može se vidjeti zašto je Riječka problematika postala glavni razlog neslaganja na Mirovnoj konferenciji između saveznika u raspravi oko Jadranskog pitanja. Na kraju glavnog dijela rad se osvrće na Rapallski ugovor i njegovu nepravедnost prema Kraljevstvu SHS. Ispada da je Kraljevstvo SHS na kraju u smislu teritorijalnih dobitaka prošlo gore u Rapallu nego što bi to prošlo s prihvaćanjem prijedloga rješenja iz 9. prosinca 1919. godine koja su prema njima bila nepravédna. Kod završetka rada možemo zaključiti da je problem u Jadranskome pitanju koji je ovaj rad tražio i analizirao kroz razna poglavlja upravo bio u Riječkoj problematici zbog svih njezinih elemenata koji su obrađeni u ovome radu. To je odgovor na glavno pitanje koje smo postavili na početku ovog rada i pitanje zbog kojeg je i samo istraživanje ovog rada počelo. Jadransko pitanje i Riječka problematika su teme zanimljive povijesnim istraživačima raznih generacija i samim time je u ovome radu korišten velik broj starijih kao i recentnijih izvora što je i predstavilo određeni problem zbog selekcije literature koja se može pronaći u obilnim količinama. Istraživanje ovog rada je moguće nastaviti na temu uspostavljanja mirovnih sporazuma s drugim državama na Pariškoj mirovnoj konferenciji ili na daljnju analizu tijekom Jadranskog pitanja nakon 1920. godine. Mogućih puteva za produbljivanje ovog rada ima puno, a oni se mogu kasnije poduzeti s ciljem dobivanja još boljeg i jasnijeg razumijevanje jedne od najzanimljivijih epizoda u povijesti, a to je uspostavljanje mira nakon nečeg ekstremno razornog kao što je to bio Prvi svjetski rat.

POPIS LITERATURE

Knjige

- Cattaruzza, Marina. *Italy and its eastern border, 1866-2016*. New York: Routledge, 2017.
- Kirchner Reill, Dominique. *The fiume crisis: Life in the Wake of the Habsburg Empire*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2020.
- Macdonald, John i Cimprič, Željko. *Kampanja Caporetto i Soča: talijanski front 1915.-1918*. Varaždin: Stanek, 2018.
- MacMillan, Margaret. *Paris, 1919: Six month that changed the world*. New York: Random House, 2003.
- Šišić, Ferdo. *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu: zbirka akata i dokumenata*. Zagreb: Matica Hrvatska 1920.
- Tatić, Danijel. *Prvi svjetski rat: talijansko bojište*. Zagreb: Despot infinitus, 2017.

Znanstveni članci

- Becherelli, Alberto. „Yugoslav-Italian Relations And The Adriatic Issue In Late 1918 and Early 1919.“ *Empires and Nations from XVIII to XX Century*, br. 2. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing (2014): 384-392.
- Bertalanič, Boštjan. *The Adriatic Question and Japan*. Tōgane: Josai University, 2022.
- Boban, Branka. "Stavovi hrvatske političke elite prema stvaranju jugoslavenske države." *Tragovi* 2, br. 2 (2019): 8-98. <https://hrcak.srce.hr/229351>
- Bralić, Ante. i Kasalo, Branko. (ur.). *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država*. Zadar: Sveučilište u Zadru (2021).
- Diklić, Marjan. "Zadar i Rapallski ugovor (Uz 90. obljetnicu)." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* , br. 53 (2011): 223-242. <https://hrcak.srce.hr/75199>
- Dugački, Zvonimir. "Prometnogeografski značaj riječke i susačke luke." *Hrvatski geografski glasnik* 5., br. 1. (1934): 14-19. <https://hrcak.srce.hr/56460>
- Đurić, Dajana. "Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevom vremenu 1918.-1920.."
Pravnik 42, br. 86 (2008): 35-50. <https://hrcak.srce.hr/33876>
- Gverić, Ante. „Jadransko pitanje od početka Prvog svjetskog rata do Londonskog ugovora (srpanj 1914. – travanj 1915.) u svjetlu talijanske vanjske politike.“ *Književnost, umjetnost, kultura između dviju obala Jadrana V*. Zadar: Sveučilište u Zadru (2019): 449-467.

- Kardum, Livia. "Američki stavovi o jadranskom pitanju uoči Pariške mirovne konferencije." *Politička misao* 25, br. 3 (1988): 132-145. <https://hrcak.srce.hr/113651>
- Kernek, Sterling J. "Woodrow Wilson and National Self-Determination along Italy's Frontier: A Study of the Manipulation of Principles in the Pursuit of Political Interests." *Proceedings of the American Philosophical Society* 126, no. 4 (1982): 243–300. <http://www.jstor.org/stable/986175>
- Lynch, Allen. "Woodrow Wilson and the Principle of 'National Self-Determination': A Reconsideration." *Review of International Studies* 28, no. 2 (2002): 419–36. <http://www.jstor.org/stable/20097800>
- Patafta, Daniel. "Privremene vlade u Rijeci (listopad 1918. – siječanj 1924.)." *Časopis za suvremenu povijest* 38, br. 1 (2006): 197-222. <https://hrcak.srce.hr/101881>
- Patafta, Daniel. "Promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva grada Rijeke od 1918. do 1924. godine." *Časopis za suvremenu povijest* 36, br. 2 (2004): 683-700. <https://hrcak.srce.hr/103303>
- Pavlaković, Vjeran. "D'Annunzio u Rijeci 1919.: Reprezentacije u jugoslavenskom tisku." *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske* 16., br. 1 (2021): 35-59. <https://hrcak.srce.hr/276039>
- Rolandi, Francesca. "Who is in and who is out? Escapes, expulsions, and the creation of new boundaries during D'Annunzio's rule in Fiume (1919-1920)." *Historijski zbornik* 75, br. 1 (2022): 107-126. <https://hrcak.srce.hr/285297>
- Sučević Međeral, Krešimir. "Businessman – The Case of Ossoinack Family and Fiume." *Collegium antropologicum* 41, br. 4 (2017): 351-361. <https://hrcak.srce.hr/205233>
- Šepić, Dragovan. "Talijanski iredentizam na Jadranu: konstante i transformacije." *Časopis za suvremenu povijest* 7, br. 1 (1975): 5-30. <https://hrcak.srce.hr/216329>
- Štivičić, Štefan. "Londonski ugovor – problemi ratne i poslijeratne diplomacije." *Rostra* 6., br. 6. (2014): 128-140. <https://hrcak.srce.hr/169448>
- Žerjavić, Vladimir. "Doseljavanja i iseljavanja s područja Istre, Rijeke i Zadra u razdoblju 1910-1971.." *Društvena istraživanja* 2, br. 4-5 (6-7) (1993): 631-656. <https://hrcak.srce.hr/33185>

Internetski izvori

- „Albanija.“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Posjećeno 2. lipanj 2023.) <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=1368>

- „Četrnaest točaka predsjednika Wilsona.“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Posjećeno 2. lipanj 2023.)
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13339>
- E. Showalter, Dennis. i Graham Royde-Smith, John. „World War I - 1914–1918.“ *Encyclopaedia Britannica.* (Posjećeno 13. travanj 2023.)
<https://www.britannica.com/event/World-War-I>
- Laniol, Vincent. „The Paris Peace Conference (1919): To Finish with the First World War.“ *Digital Encyclopedia of European History.* (Posjećeno 15. svibanj 2023.)
<https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/international-relations/diplomatic-practices/paris-peace-conference-1919>
- „Šišić, Ferdo.“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Posjećeno 2. lipanj 2023.)
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59603>

Novine

- Jutarnji list, 15. rujan 1919., str. 1.
- Jutarnji list, 17. rujan 1919., str. 2.
- Jutarnji list, 29. listopad 1919., str. 3.
- Jutarnji list, 3. studeni 1919., str. 3.
- Jutarnji list, 19. studeni 1919., str. 1.
- Primorske novine, 13. rujan 1919., str. 1.
- Riječ SHS, 10. rujan 1919., str. 1.
- Riječ SHS, 10. listopad 1919., str. 2.